

A „Dán Aranybulla”: az V. Erik király által 1282. július 29-én aláírt håndfæstning

KÉPES GYÖRGY

1286. november 22-ének reggelén szerzetesi ruhába öltözött fegyveresek a Jylland-félsziget északi részén, Viborg közelében fekvő Finderupban meggyilkolták a szögletesre vágatott pénzerméiről „Pénzvágó Erik” (*Erik Klipping*) néven ismertté vált V. Erik (ur.: 1259–1286) dán királyt. 1792-ig, III. Gusztáv svéd király megöléséig ez volt az utolsó királygyilkosság Skandináviában.¹ A merénylet közvetlen oka minden bizonnyal Erik népszerűtlen pénzügyi politikája volt: a pénzermékből utólagosan levágatott ezüstdarabok beolvasztásával, azaz a pénz értékének rontásával próbálta a királyi kincstárat bevételhez juttatni.² Az általa megcsonkított *penningek* kiváló illusztrációként szolgálhatnak bármely közgazdaságtan-tankönyv inflációról szóló fejezetében.

V. Erik-korabeli pénzermék³

1 Bagge, S. (2014) *Cross & Scepter. The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformation*. Princeton, Princeton University Press, 51.

2 Heikki Ylikangas jegyzi meg, hogy klipping („pénzvágás”) még a kora újkorban is előfordult Dániában. Ylikangas, H. (2016) *The Crown and the Aristocracy in Cooperation in Denmark and Sweden (the 'Aristocratic Regime')*. In: Kouri, E. I., Olesen, J. E. (eds.): *The Cambridge History of Scandinavia*. Vol. 2. 1520–1870. Cambridge, Cambridge University Press, 101–132., 131.

3 A kép forrása: <https://www.numisbids.com/n.hp?p=lot&sid=2006&lot=824> (letöltés: 2021.09.24.).

Képes, Gy. (2022) 'A „Dán Aranybulla”: az V. Erik király által 1282. július 29-én aláírt håndfæstning' in Mezey, B. (szerk.) *Az Aranybulla a joghistoriában*, 119–153. o. Budapest: Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet. https://doi.org/10.47079/2022.mb.aranybulla.1_6

Politikai háttér: trónviszályok, belső és külső konfliktusok

V. Erik válságos időszakban, gyermekként lett Dánia királya, és negyedszázados uralkodását mindvégig súlyos viszályok árnyékolták be. Nagypapja, az egyik legnagyobb dán király, II. (Győzedelmes) Valdemár (*Valdemar Sejr*, ur. 1202–1241) ugyanis elkövette azt a – középkori uralkodókra Európa-szerte jellemző – hibát, hogy egyik fiát sem akarta kirekeszteni a hatalomból.⁴ Halála után így a központi hatalom meggyengült, s egy száz évig (1241–1340) tartó kaotikus, néha anarchiába fulladó időszak köszöntött be Dániában.⁵ Végakarata szerint az ország két részén a magyar történelemből is jól ismert *ducatus* jött létre: Erik nevű fia lett Dánia királya (IV. Erik); a *divisio regni* céljára már korábban is többször használt slesvigi hercegi (*dux Juciae*) címet Ábel nevű fia kapta; míg Kristóf nevű legfiatalabb túlélő fia Lolland (egy Sjællandtól délre fekvő sziget) hercege lett. A fiúk egymás ellen fordultak, trónviszályukba dán és német nemesek (köztük a holsteini grófok) is beavatkoztak, akik segítségükért cserébe nagy földbirtokokat szereztek Dániában.⁶ A királyi birtokok csökkenése és a központi hatalom meggyengülése hasonló társadalmi, majd alkotmányos folyamatot eredményezett, mint a korabeli Angliában vagy éppen a Magyar Királyságban.

IV. (Ekepezés) Eriket (*Erik Plovpenning*, ur. 1241–1250) öccse, Ábel (ur. 1250–1252) ölette meg,⁷ míg utóbbi a Dithmarschen hercegség ellen viselt

4 Findeisen, J.-P. (1999) *Dänemark. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Regensburg, Verlag Friedrich Pustet, 64.; Kühle, E. (2008) *Danmarks historie i et globalt perspektiv*. København, Gyldendal. 65.

5 Bohn, R. (2001) *Dänische Geschichte*. München, C. H. Beck, 26.; Rying, B. (1998) *Danish in the South and the North. Vol. II.: Denmark History*. København, The Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, 40., 42–43.; Skovgaard-Petersen, I. (2003) The Danish kingdom: consolidation and disintegration. In: Helle, K. (ed.): *The Cambridge History of Scandinavia. Volume 1: Prehistory to 1520*. Cambridge. Cambridge University Press, 353–368., 353.

6 Hørby, K. (1993) Royal Administration and Finances. Denmark. In: Pulsiano, P., Wolf, K. (eds.): *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. New York, Routledge, 538–539., 538–539.

7 Ábel tizenkét eskütárssal (szinte teljes bizonyossággal állíthatóan hamis) esküt tett arra, hogy nem terheli bűnösség bátyja halálában, erre tekintettel követhette őt a trónon. Lásd: Hoffmann, E. (1976) *Königserhebung und Thronfolgeordnung in Dänemark bis zum Ausgang des Mittelalters*. Berlin–New York, Walter de Gruyter, 128.; Rying, 1988, 43–44.; Skovgaard-Petersen, 2003, 364.; Vogt, H. (2010) *The Function of Kinship in Medieval Nordic Legislation. (Medieval Law and Its Practice 9.)* Leiden–Boston, Brill, 2010. 47.

hadjárásban vesztette életét.⁸ Ekkor (1252-ben) került hatalomra a legkisebb fiú, I. Kristóf (ur. 1252–1259), de Ábelnek is volt túlélő fiúgyermeke, akit Kristóf a *senioratus* és *primogenitura* trónutódlási elveinek magyar alkotmánytörténetben is vissza-visszatérő konfliktusa kezelésére kialakult régi szokás szerint a dél-nyllandi (slesvigi) *ducatus*szal kárpótolt. Természetesen az Ábel-ág ezzel nem elégedett meg, Valdemár herceg és utódai közel egy évszázadig harcoltak a dán királyi hatalomért.⁹ I. Kristóf idejében ezenfelül a király és az egyház között is súlyos konfliktus alakult ki.¹⁰ Az uralkodó legnagyobb ellenfele a legmagasabb dániai egyházi méltóság, *Jakob Erlandsen* lundi érsek volt, aki 1256-ban Kristóf szerint jogellenesen kiadott dekrétumaiban kinyilvánította az egyház szabadságát és az uralkodóval szembeni bárminemű szolgáltatás alóli mentességét.¹¹ A király és az érsek viszálya végül példátlan módon odáig fajult, hogy Kristóf 1259-ben börtönbe vetette a főpapot, amiért a rydi kolostor apátja úgy állt bosszút, hogy mérgezett borral meggyilkolta a nála vendégeskedő uralkodót.¹²

Ilyen körülmények között került a trónra az akkor mindössze 10 éves V. Erik, aki helyett az első öt évben édesanyja, Pomerániai Margit özvegy királyné kormányozta az országot. Ő szabadon engedte Erlandsen érseket, azonban utóbbi nem bocsátott meg I. Kristóf családjának, és önkéntes száműzetésbe vonult, így V. Eriket a rangidős főpap, Esger ribei püspök koronázta meg.¹³ A fenyegetését beváltva az Esger püspököt kiátkozó (az Ábel-ág trónigényét támogató) érsek és a királyné konfliktusa jogi úton, a római Szentszék előtt folytatódott, miközben Ábel szintén Erik nevű

8 Kjær, L. (2015) Feasting with Traitors. Royal Banquets as Rituals and Texts in High Medieval Scandinavia. In: Jezierski, W., Hermanson, L., Orning, H. J., Småberg, Th. (eds.): *Rituals, Performatives, and Political Order in Northern Europe, c. 650–1350*. Turnhout, Brepols Publishers, 269–294., 285.; Vogt, 2010, 47.; Oakley, S. (2010) Abel. In: Alastair H., Th. (ed.): *The A to Z of Denmark*. Lanham–Toronto–Plymouth, Scarecrow Press, 27.

9 Andersen, P. (2011) *Legal Procedure and Practice in Medieval Denmark. (Medieval Law and Its Practice 11.)* Leiden–Boston, Brill, 16.; Bagge 2014, 162.; Findeisen 1999, 66.; Rying 1988, 44.; Tamm, D. (2016) *Juraens 100 bedste historier: Rettens kulturhistorie fra middelalderen til i dag. 21. Danmarks første grundlov*. København, Gyldendal, 98–99., 98.; Vogt, H., Tamm, D. (2016) Introduction. In: Tamm, D., Vogt, H. (eds.): *The Danish Medieval Laws. The Laws of Scania, Zealand and Jutland*. London–New York, Routledge, 2016. 3–42., 7.

10 Bagge, 2014, 159.; Bohn, 2001, 27.; Findeisen, 1999, 67.; Skovgaard-Petersen, 2003, 353. Bővebben lásd: Képes Gy. (2019) *A Dán Királyság alkotmánytörténete a kezdetektől 1848-ig*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 60–61.

11 Katus L. (2014) *Európa története a középkorban*. Pécs, Kronosz Kiadó, 389–390.; Skovgaard-Petersen, 2003, 365.

12 Findeisen, 1999, 67.; Rying, 1988, 45.

13 Findeisen, 1999, 67.; Hoffmann, 1976, 134.

kisebbik fia (*Erik Abelsen*) fogságba ejtette a kiskorú királyt és édesanyját. A viszály a szokásos kompromisszummal zárult: a Szentszék V. Eriket ismerte el Dánia királyának, Erik Abelsent pedig a slesvigi *ducatus*szal kellett kárpótolni.¹⁴ A hercegi cím Erik Abelsen 1272 májusában bekövetkezett halála után Valdemár nevű kiskorú fiára szállt át.

1274-ben V. Eriknek fia született, a későbbi VI. Erik (*Erik Menved*, ur. 1286–1319) király, akit az egyházi és világi előkelők 1276. évi, a királyi udvarról ekkor már *Hof*nak nevezett gyűlésén sikerült utódjaként elfogadtatnia a jelenlévők többségével.¹⁵ Az egyik legnagyobb jyllandi birtokos, egyben az egyik országos méltóság betöltője, *Stig Andersen Hvide* marsall azonban nem értett egyet a döntéssel, mint ahogy a felségsértésre (*crimen laesae maiestatis*) vonatkozó, V. Erik által kiadott új, szigorúbb eljárásrend bevezetését is ellenezte. A király adópolitikája miatt is lázadás tört ki az ország több pontján, sőt IV. Erik Ingeborg nevű leánya, aki ekkor Norvégia királynéja, férje halála (1280) óta pedig az ország régense volt, szintén követelésekkel lépett elő fia (II. Valdemár unokái) számára.¹⁶ 1282-ben Erik Abelsen fia, Valdemár is nagykorúvá vált, és azzal az igénnyel lépett fel, hogy V. Erik iktassa őt be teljes joggal a slesvigi hercegségbe, amelyet kiskorúsága idején a király kormányzott.¹⁷ Mindezen okok miatt 1276 után gyakoribbá vált a *Hof* tanácskozása.¹⁸

1282. március 19-én Vordingborgban az uralkodó az előkelők jelenlétében kötelezettséget vállalt arra, hogy minden évben legalább egyszer összehívja a *Hof*ot, mégpedig úgy, hogy legalább egy hónappal korábban körbeküldi a meghívót annak érdekében, hogy arra bárki, aki jónak látja, az ország bármely részéről hajóval el tudjon utazni. Mindössze négy hónappal később aztán egy ilyen – nem a vordingborgi, hanem a nyborgi kastélyban megtartott – gyűlésen¹⁹ sikerült elérniük az ott összesereglett főuraknak, hogy Erik ne csak megerősítse a márciusban tett ígéreteit,

14 Hoffmann, 1976, 134. (Megjegyzendő, hogy Erik Abelsen már 1257-ben, Valdemár nevű bátyja halálakor „megörökölte” a slesvigi hercegséget, azonban I. Kristóf király nem volt hajlandó őt a *ducatus*ba beiktatni.)

15 Hoffmann, 1976, 135.

16 Bæk, H., Gaca, A. (2020) Håndfæstning of July 29, 1282 and its significance for the development of Danish parliamentarism and other political changes in the Kingdom. *Studia Iuridica Toruniensia* 2020/2. 11–36., 21–22.

17 Bæk, Gaca, 2020, 21–22.

18 Skovgaard-Petersen, 2003, 362.

19 Bagge, S. (2019) The Scandinavian Election Charters in the Later Middle Ages. Foronda, F., Genet, J.-P. (eds.): *Des Chartes aux Constitutions. Autour de l'idée constitutionnelle en Europe (XIIe-XVIIe Siècle)*. Paris, Éditions de la Sorbonne – École Française de Rome, 139–147., 140.; Ertman, Th. (1997) *Birth of the Leviathan. Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe*. Cambridge, Cambridge University Press, 308.; Tamm 2016, 98.

hanem egy, az egyes kötelezettségvállalásokat (feltételeket) tizennyolc pontban összefoglaló külön oklevelet is aláírjon. Ez az igen nevezetes, 1282. július 29-ei keltezésű dokumentum az első olyan királyi oklevél, amelyet *håndfæstning*nek neveztek.²⁰ (A név eredetére és jelentésére a későbbiekben még bővebben kitérünk.)

Az új dán társadalmi és politikai elit létrejötte a késő középkorban

Az a jogelv, hogy a király hatalma nem korlátlan, korántsem volt idegen a dán hagyományoktól. Nemcsak a viking korban, hanem a kereszténység felvétele követően feudális elemekkel bővült, de az északi tradíciókat továbbra is tisztelő középkori dán monarchia időszakában is fennmaradt az a szokás, hogy minden szabad ember részt vehet a közügyekben, legyen szó akár egy hadjáratban való részvételtől, akár valamilyen büntető- vagy épp magánjogi kérdésről. A közügyek megtárgyalásának hagyományos színhelyei a *ting* nevű gyűlések voltak.²¹ A nagyobb jelentőségű ügyekről, a király megválasztását is beleértve, a tartományok *ting*jei (*landstingek*) döntöttek, melyek között is kiemelt szerepük volt a legnagyobb, viborgi (Jylland), arnedali (Skåne) és ringstedi (Sjælland) gyűléseknek.²² A II. Valdemár (ur. 1202–1241) által nem sokkal halála előtt Vordingborgban, az előkelők gyűlésén kiadott híres tartományi jogkönyv, a *Jyske Lov* előbeszéde szerint „a törvény [az], amit a király ad ki és a tartomány hagy jóvá”, és a király a törvényeket a tartomány (*land*) beleegyezése nélkül sem módosítani, sem visszavonni nem jogosult, kivéve, ha valamely rendelkezésük „nyilvánvalóan Isten ellen való”.²³

20 Båk, Gaca, 2020, 15.

21 A különböző területi egységek (herred, Jyllandon syssel, land) gyűléseiről részletesen lásd: Képes, 2019, 111–116.

22 Hoffmann, E. (1981) The Unity of the Kingdom and the Provinces in Denmark during the Middle Ages. In: Skyum-Nielsen, N., Lund, N. (eds.): *Danish Medieval History. New Currents*. Viborg, Museum Tusulanum Press, 95–111., 97.; Képes 2019, 114.; Rying 1988, 10.; Thurston, T. L. (2002) *Landscapes of Power, Landscapes of Conflict. State Formation in the South Scandinavian Iron Age*. New York, Kluwer, 88.

23 Líndal, S. (1981) Early Democratic Traditions in the Nordic Countries. In: Allardt, E., Andréén, N., Friis, E., J. et al. (eds.): *Nordic Democracy*. København, Det Danske Selskab, 15–43., 23.; Møller Jensen, J., Porsmose, E. (2012) *Danehoffet og Håndfæstningen 1282. Potentialet i et stykke unik Danmarkshistorie*. Nyborg – før & nu. Årg. 15. 21–43., 27.; Strauch, D. (2011) *Mittelalterliches nordisches Recht bis 1500: Eine Quellenkunde*. Berlin–New York, Walter de Gruyter, 52.

A jogkönyv kihirdetésének körülményeiből már látható az a furcsa kettősség, amely a 13. század közepére jellemző lett a dán társadalomra. Egyrészt, különösen az alsóbb szintű gyűléseken, tovább élt a „demokratikus” viking hagyomány, másrészt az uralkodók az országos ügyeket alattvalóik legfelsőbb rétegével, az egyházi és világi főurakkal tanácskozták meg, akiket – sok más európai országból is jól ismert módon – *meliores regniként*, „az ország legjobbjaiként” említenek a források (dánul: *rigets bedste mænd*).²⁴ Hasonlóan a korabeli ibériai királyságokhoz, Angliához vagy épp a 13. századi Magyarországhoz, az a felfogás érvényesült ugyanis, hogy ezek a „legjobbak” vagy „legnagyobbak” az ország többi lakóját is képviselik.²⁵ Mindez nemcsak abban nyilvánult meg, hogy őket hívta a királyi udvarba (*Hof*) – jellemzően vordingborgi vagy nyborgi kastélyába – az uralkodó, ha fontos kérdésben kívánt dönteni, hanem a *landsting*eken is egyre nagyobb szerepet kaptak. Az ő felelősségük volt a gyűlések megtartása, levezetése, és meghatározó befolyással rendelkeztek a szavazás kimenetelére is,²⁶ miközben a többi szabad embernek egyre inkább meg kellett elégednie azzal, hogy a fegyveres kísérettel felvonuló nagyobb birtokosok képviselik őket.²⁷

Az előkelők a szabadok közül gazdasági, társadalmi és politikai szempontból is kiemelkedtek. Előnyös pozíciójuk a 13. században már jelentős mértékben abból (vagy abból is) következett (a viking korra jellemző, katonai hierarchiához kötődő, harci feladatmegosztásból adódó társadalmi helyzet helyett), hogy nekik voltak a legnagyobb földbirtokaik, ugyanis a magas terményárak miatt igen nagy haszonra tudtak szert tenni földjeik hozamából.²⁸ A szabad földtulajdonosok rétege így – Per Andersent idézve – „két csoportra vált szét: mágnásokra és ’kisebb farmerekre’ (azaz a mágnásokénál kisebb földek tulajdonosaira)”.²⁹ Az előkelők rétege meglehetősen kis létszámú volt, legbefolyásos-

24 Feldbæk, O. (1975) *Danmarks historie*. København, Gyldendal, 38.; Tamm, D., Jørgensen, J. U. (eds.): *Dansk retshistorie i hovedpunkter fra landskablovene til Ørsted. II. Oversigt over retsudviklingen*. København, Universitetsforlaget i København, 17–18.

25 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 27–28.

26 Hoffmann, 1981. 97.; Sawyer, B., Sawyer, (1993) *Medieval Scandinavia: From Conversion to Reformation*. Minneapolis, University of Minnesota Press, 81.; Vogt–Tamm, 2016, 3.

27 Rying, 1988, 9–10.

28 Górski, K. (1976) The Beginnings of the System of Estates (Ständewesen) in the Baltic Area and in Some East European Countries. In: Górski, Karol: *Communitas, Princeps, Corona Regni. Studia Selecta*. Warszawa–Poznań–Toruń, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1–12., 11.

29 Andersen, 2011, 18.

sabb tagjaikat általában név szerint felsorolták egyes királyi oklevelek „tanúzáradékában”. Nem ritkán közeli barátként, „fogadott testvérként” vagy épp sógorként fűzte személyes kapcsolat őket az uralkodóhoz (trónviszály esetén a királyi nemzetség egyes tagjaihoz). A világi és egyházi előkelők rétege között igen nagyfokú átfedés volt: az egyházi (püspöki, apáti) méltóságokat túlnyomórészt mágnások töltötték be, akik így megismerkedtek az egyházi kultúrával és a kánonjoggal, ekként szerzett tudásukat pedig a királyi (udvari) igazgatásban tudták kamatoztatni.³⁰

A fenti, Európa-szerte jellemző társadalmi folyamat eredményeképpen jött tehát létre a Dán Királyságban a késő középkori és (különösen) kora újkori politikai elit. A főnemeseket a forrásokban elkezdték *adel* néven említeni, ami a német nyelvben a nemes megfelelője, a dán terminológiában viszont az arisztokrácia tagjait jelenti.³¹ Amikor a kora újkori, központosított dán rendi államot *adelsvælde*ként (az 1536–1660 közötti politikai berendezkedés megnevezése, szó szerint: „nemesi uralom”) említi a történetírás, ez nem egy Werbőczy-féle „nemesi nemzetre”, hanem az országos politikai hatalomban az országtanács (rigsråd) keresztül a királlyal egyenrangú tényezőként részt vevő főnemesekre utal.³² A dán nemesség a 15. században lényegében zárt társadalmi réteggé vált, annak a szabálynak a megjelenésével, mely szerint csak azt tekintik nemesnek, aki bizonyítani tudta, hogy a felmenői harmadízig adómentesek voltak (*skattefrihed*). A Pomerániai Erik (VII. Erik, ur.: 1412–1439) uralkodása idején kibocsátott ilyen privilégiumlevelek hozzávetőlegesen 250 családnak igazolták az *adel* rétegéhez való tartozását. A király 1483 után a központi (királyi) igazgatásba kizárólag ilyen (fő)nemeseket vonhatott be.³³ Per Andersen dán jogtörténész arra mutat rá, hogy ennek a társadalmi és politikai átalakulásnak az 1282. július 29-ei, *håndfæstning*nek nevezett királyi oklevél kibocsátása volt „az első világos jele”.³⁴

30 Andersen, 2011, 18–19.

31 Andersen, 2011, 19.

32 A korszakról magyar nyelven bővebben lásd: Képes Gy. (2016) Dánia központi állam-szervezete 1536–1660 között. *Jogtörténeti Szemle*, 2016/1. 40–54.; Képes, 2019, 179–202.

33 Ylikangas, 2016, 116.

34 Andersen, 2011, 24.

Az 1282. július 29-i *håndfæstning*

Az általunk „Dán Aranybullának”, Erik Kjersgaard dán történész által a 700. évfordulón kiadott kötetben „Dánia Magna Cartájának” nevezett³⁵ 1282. júliusi *håndfæstning* – Janus Møller Jensen és Erland Porsmose tanulmányából idézve – „a király és a nagy emberek közötti konkrét hatalmi harcok sorozatának” eredménye volt, amely az 1241. évi *Jyske Lov*-ban megfogalmazott azon elvet juttatta érvényre, hogy „a jogrendnek az uralkodó és népe közötti, objektív és szuverén igazságon – a középkorban az isteni törvényen – alapuló megállapodásra kell épülnie”.³⁶ A szabadságlevél előzményei közül Peter Kurrill-Klitgaard a fiatalabb fiúk kárpótlására adományozott *ducatusok*at emeli ki, amelyek egy olyan időszakban gyengítették meg a királyi hatalmat, amikor a mágnások egyre erősebbek voltak.³⁷ Az 1250-es évek trónviszályaiban ugyanis ezek az előkelők egyik vagy másik királyi herceghez csatlakoztak szövetségesként, amivel szemben az éppen trónon lévő király a felettük gyakorolt erősebb kontrollal – helyenként legfőbb büntetőbírói hatalmának önkényes érvényesítésével – próbált fellépni, amivel viszont sértette a régi szokásjogot.

A főurak ezért – 13. század eleji angol mintára – megpróbálták a királyi hatalommal való visszaélésekkel szembeni garanciákat kicsikarni az uralkodótól.³⁸ Mint korábban már említettük, V. Erik 1282 márciusában – a már évtizedekkel korábban kialakult szokás szerint – vállalta, hogy évente legalább egyszer összehívja országa „legjobbait” kastélyába, hogy megtanácskozza velük a legfontosabb közügyeket. A következő ilyen gyűlésre azonban nem egy évvel később, hanem már ugyanazon év júliusában sor került (a márciusi tanácskozással ellentétben ezúttal nem Vordingborgban, hanem a Fyn szigetén, a Storebælt partján fekvő Nyborgban), és itt foglalták írásba az előkelők követelésére a királyi hatalmat korlátozó, az egyes felségjogok gyakorlását feltételekhez kötő szabadságlevelet, amelynek ekkor még nem adtak címet, azonban V. Erik 1284. évi (szintén Nyborgban megtartott) gyűlésen kiadott dekrétuma már *håndfæst* néven hivatkozott rá.³⁹

35 Lásd: Kjersgaard, E. (1982) *Denmark's Magna Carta. København*. The Royal Danish Ministry of Foreign Affairs.

36 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 27–28.

37 Kurrild-Klitgaard (2000) *The Constitutional Economics of Autocratic Succession. Public Choice* 103. 2000/1–2. 63–84., 76.

38 Tamm, 2016, 98.

39 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 28.

A későbbiekben is ez, illetve a *håndfæstning* kifejezés maradt használatban. E megnevezések az alnémet *handveste* (mai írásmóddal: *Handfeste*) szó megfelelőjeként kerültek a dán nyelvbe.⁴⁰ A *handveste* kifejezés a késő középkori jogi nyelvben tágabb értelemben minden olyan dokumentumot – az abban foglalt, személyesen tett kötelezettségvállalást, ígéretet – magában foglalt, amelyet saját kezével erősített meg a nyilatkozattevő (ahogy ma is mondjuk: „kezet adott rá”), és így került át a skandináv nyelvekbe is.⁴¹ A szó eredeti értelme „kézfogás”,⁴² tartalmát tekintve pedig leginkább a kéz megfogása, „megkötése” általi elköteleződést jelentett. Szokásos angol fordítása ennek megfelelően a *handbinding*, azonban hangzásában nagyon hasonlít az angol nyelvben szintén ismert *handfasting* szóra is, ami ténylegesen a kéz megkötését, összekötözését jelenti. Ezt elsősorban házasságkötések alkalmával alkalmazták, a kereszténységet megelőző időkből származó kelta és ógermán szokások szerint, és a tradicionális esküvői szertartásokon jelképesen a mai napig tovább él.⁴³

Handfasting⁴⁴

A középkori germán jogban a *Handfeste* lehetett magánjogi jellegű is (pl. eljegyzés, megállapodás későbbi házasságkötésről – itt is felsejlik a logikai

40 Bąk, Gaca, 2020, 13–14.; Tamm, Jørgensen 1975, 19.

41 Armgart, M. (2010) Handfeste. Cordes, A., Lück, H., Werkmüller, D., Bertelsmeier-Kierst, Ch. (eds.): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte (HRG). Band II.* (2. kiadás) Berlin, Erich Schmidt Verlag, 735–736.; Bąk, Gaca, 2020, 13–14.

42 Nagy G. (2012) *A középkori Svéd Királyság története.* Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2012. 83.

43 <https://en.wikipedia.org/wiki/Handfasting> (letöltés: 2021.09.23.). Bár a szócikk úgy kezdődik, hogy „nem összetévesztendő a håndfæstninggel”, a szerző álláspontja szerint a hangtani hasonlóság nem a véletlen műve.

44 A kép forrása: <https://image.shutterstock.com/image-photo/hands-tied-260nw-13699711.jpg> (letöltés: 2021.10.16.).

kapcsolat az említett kelta és ógermán *handfasting*gel –, de Bréma szabad város jogában még akár zálogjog alapítására vonatkozó megállapodás is), a 13. századtól ugyanakkor egyre inkább a király által adományozott vagy megerősített, örök érvényűnek tekintett, a király „kezével” megerősített privilégiumokra alkalmazták. Németországban ezek elsősorban a városi vagy tartományi jogokat biztosították (Martin Armgart megállapítása szerint a városi *Handfesték* a porosz településtörténet legfontosabb forrásai közé tartoznak).⁴⁵ A német városi jogok forrásaiban megtalálhatjuk a *håndfæstning*hez hasonló *hantvesteninge* alnémet szóalakot is: „*Och alle dusse vrygheit unde alle hantvesteninge, de gegeven sint deme hove des hospitaes*”.⁴⁶

Olyan értelemben, ahogy az a dán alkotmánytörténetben ismertté vált (a király által a későbbiekben a trónra lépés feltételeként az ország előkelői előtt tett kötelezettségvállaló nyilatkozat,⁴⁷ azaz – magyar közjogi terminológia szerint – hitlevél), az 1282. július 29-én, Szent Olaf napján V. Erik által kiadott oklevél tekinthető az első *håndfæstning*nek.⁴⁸ A szóhasználat ellenére ez a dokumentum az említett német szabadságlevelek helyett sokkal inkább az 1215. évi angol *Magna Carta Libertatum*mal és az 1222. évi magyar Aranybullával mutat közeli rokonságot.⁴⁹ Míg az Aranybulla kapcsán a Jeruzsálemi Királyság „alkotmányát” (1187-ben, a királyság elestekor elveszett, ám később is sokszor hivatkozott és végül a Ciprusi Királyságban a 13. század közepén rekonstruált *Lettres du Sépulere* című dokumentumba foglalt alkotmányos szokásait) említhetjük közvetlen mintaként,⁵⁰ és az időbeli közelség ellenére sem bizonyított az összefüggés

45 Armgart, 2010, 735–736.

46 Schmidt, G. (1863) (ed.): *Urkundenbuch der Stadt Göttingen. 1: Bis zum Jahre 1400*. Hahn, Hannover, 1863. 123.; lásd még: Handfestung (szócikk): In: *Deutsches Rechtswörterbuch (DRW)*. <https://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw-cgi/zeige?index=lemmata&term=handfestnung> (letöltés: 2021.10.19.).

47 Bąk, Gaca, 2020, 14.

48 Bąk, Gaca, 2020, 15.

49 Bagge, 2019, 139–147., 140.; Bąk, Gaca, 2020, 25.; Borgolte, M. (2009) Die Goldene Bulle als europäisches Grundgesetz. In: Hohensee, U., Lawo, M., Lindner, M., Menzel, M., Rader, O. B. (eds.): *Die Goldene Bulle. Politik – Wahrnehmung – Rezeption*. Band II. Berlin, Akademie Verlag, 599–618., 602. (15. lábjegyzet); Oestreich, G., (2006) From contractual monarchy to constitutionalism. In: Collins, J. B., Taylor, K. L. (eds.): *Early Modern Europe. Issues and Interpretations*. Malden–Oxford–Carlton, Blackwell Publishing, 317–331., 317.; Tamm, Jørgensen, 1975, 19.

50 Divéky A. (1932) *Az Arany Bulla és a Jeruzsálemi Királyság alkotmánya*. (Akadémiai székfoglaló előadás.) Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1932. 8–18.

a híres angol szabadságlevéllel,⁵¹ V. Erik *håndfæstning*je esetében – a korzakkal foglalkozó történész és jogtörténész kutatók lényegében egyöntetűnek tekinthető álláspontja szerint – ez sokkal inkább valószínű.⁵²

Sajnos magából az oklevélből (II. András Aranybullájához hasonlóan) nem maradt fenn eredeti példány. Janus Møller Jensen és Erland Porsmose közlése szerint ugyanakkor számos latin nyelvű átírat, valamint ódán és alnémet fordítás is fennmaradt. Ezeket a három tartományi jogkönyv (*Skånske Lov, Sjællandske Lov, Jyske Lov*) egyes későbbi példányaihoz csatolták, ami „a tartományi jogok és a *håndfæstning* közötti szoros kapcsolatra világít rá”.⁵³ A ma ismert legrégebbi fennmaradt latin nyelvű szöveg a ribei püspökségre vonatkozó késő középkori (az 1290-es évektől az 1510-es évekig kiadott) privilégiumlevelek és más oklevelek *Ribe Oldemoder* néven ismert gyűjteményében található.⁵⁴ Az átíratot *Aastred* mester, az egyházmegye káptalanának kanonokja készítette, aki több egyéb, 1288 és 1323 közötti keltezésű oklevél lejegyzője is volt. Mivel *Aastred* névvel először 1291-ben találkozunk a kéziratok között, Møller Jensen és Porsmose feltevése szerint a *håndfæstning* átíratát is valamikor az 1290-es években készíthette.⁵⁵

A jelenleg a koppenhágai Országos Levéltárban (*Rigsarkivet*) található, 13. század végi példány mellett a Királyi Könyvtár (*Det Kongelige Bibliotek*), valamint a Koppenhágai Egyetem is őriz két-két, 14. században vagy a 15.

51 Divéky, 1932, 1–2. és 18.; Eckhart F. (1933) Divéky Adorján: Az Aranybulla és a jeruzsálemi királyság alkotmánya. Budapest, *Századok* 67/1–3., 97–98., 98.; Eckhart F. (2000) *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 32.

52 Lásd pl. Andersen, 2011, 17. (9. lábjegyzet); Møller Jensen, Porsmose, 2012, 28.; Bagge, 2014, 149.; Feldbæk, 2010, 36. és 38.; Hørby, 1993, 129.; Orfield, L.B. (1953) *The Growth of Scandinavian Law*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 18.; Riis, Th. (2006) *Skandinavien im Spätmittelalter. Zwei Königreiche und eine halbe Republik. Historische Zeitschrift. Beihefte, New Series, Vol. 40, Europa im späten Mittelalter. Politik – Gesellschaft – Kultur, 125–143., 128–129.*; Rying, 1988, 45.; Tamm, D. (2011) *The History of Danish Law. Selected Articles and Bibliography*. København, DJØF Publishing, 2011. 13.

53 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 36.

54 Nyomtatásban lásd: Nielsen, O. A. (1869) (ed.): *Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol nedskrevet 1290–1518, kaldet »Oldemoder« (Avia Ripensis)*. København, Thieles Bogtrykkeri, 25–27.

55 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 36. [A szerzők megjegyzik, hogy a ma a koppenhágai Országos Levéltárban (Rigsarkivet) található kézirat a 18. század végén került elő, amikor egy kollégája hagyatékából vásárolta azt meg egy Peter Frederik Suhm (1728–1798) nevű történész, aki később teljes gyűjteményét a királyi könyvtárra (Det Kongelige Bibliotek) hagyta. Feltehetően a hagyatékba úgy került a kézirat, hogy az azt a káptalani levéltárból kikölcsönző kutató, Terkel Klevenfeldt (1710–1777) „elfelejtette visszavinni”.]

század elején készült kéziratot V. Erik *håndfæstningjéből*.⁵⁶ A legjelentősebb nyomtatott forráskiadvány, a *Diplomatarium Danicum a Ribe Oldemoderből* ismert legrégebbi latin nyelvű kézirat kritikai kiadását közli, 2. sorozatának 3. kötetében (1939);⁵⁷ a 2008-ban kiadott *Quellen zur dänischen Rechts* című német nyelvű szöveggyűjteményből pedig egy kivonatos német fordítást is megismerhetünk, amelyben az oklevél 1–4., 13., 17. és 18. pontjait, valamint az 5. pont nagy részét olvashatjuk (a többi nyilván területi okok miatt maradt ki belőle).⁵⁸

A håndfæstningben a király által vállalt egyes kötelezettségek

V. Erik 1282. július 29-ei szabadságlevele rövidebb nemcsak a Magna Cartánál, hanem II. András királyunk Aranybullájánál is: mindössze tizennyolc pontból áll.⁵⁹ Az alábbiakban az egyszerűség kedvéért e rendelkezéseket abban a sorrendben tekintjük át, ahogy azok az oklevélben szerepelnek.⁶⁰ Mivel angol nyelvű fordítást mind ez ideig nem sikerült fellelnünk a *håndfæstningből*, az egyes pontok fordításához a Møller Jensen–Porsmose-tanulmány függelékében megjelentetett, *Ribe Oldemoderből* származó legrégebbi latin szöveget és annak dán fordítását,⁶¹ valamint az előző fejezet végén említett, 2008-ban megjelent kivonatos német fordítást vettük alapul.

56 Időrendi sorrendben: Avia Ripensis (Rigsarkivet, Koppenhága): NkS 723, 20 (1290-es évek); Den Arnamagnæanske Samling (Koppenhágai Egyetem): 453, 120 (1300-as évek) és 11, 80 (1325 körül); Det Kongelige Bibliotek (Koppenhága): NkS 296, 80 (1325 körül) és E. don. var., 40 (1430-as évek vagy korábbi); Közli: Møller Jensen–Porsmose 2012, 36.

57 Afzelius, A., Blatt, F. (1939) (eds.): *Diplomatarium Danicum*, 2. rk. bd. 3: 1281–1290. København, Munksgaard, 45–53. (45. sz. irat)

58 Tamm, D., Schubert, W., Jørgensen, J. Ulf. (2008) (eds.): *Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12.–20. Jahrhundert). Rechtshistorische Reihe 363*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2008. 55–57. (9. sz. forrás)

59 A szakirodalomban tizenhét szakaszosként is említik, lásd pl. Bagge 2019, 141., de van egy 18., az egyházra vonatkozó általános pontja is.

60 Megjegyzendő, hogy a latin szöveg az ismert legrégebbi átiratok tanúsága szerint nem tartalmaz sorszámozott pontokat, de az egyes rendelkezések logikailag és tipográfiai értelemben is (nagyszóközökkel) jól elkülöníthetőek.

61 Lásd: Møller Jensen, Porsmose, 2012, 36–40. A dán fordítást lásd még: Tamm, D., Jørgensen, J. U. (1973) (eds.): *Dansk retshistorie i hovedpunkter fra landskablovene til Ørsted. I. Kilder til dansk retshistorie*. København, Universitetsforlaget i København, 13–14. (2. sz. forrás).

(1) *Hogy minden évben nagybőjt közepén a parlamentet, amit Hofnak neveznek, tartozzunk megülni.*

A szabadságlevél legtöbbet idézett⁶² rendelkezése az első pont, melyben az uralkodó arra vállalt kötelezettséget, hogy évente összehívja „a tanácskozást, melyet Hofnak neveznek” (*parlamentum, quod Hof dicitur*). A megfogalmazásból jól látszik, hogy a Hof megtartása bevett szokás volt ekkor már, akár csak a székesfehérvári törvénynapok „megünneplése” II. András uralkodása idején, hiszen különösebb magyarázat nélkül, közismert eseményként hivatkoznak mindkettőre. Valóban: Dániában már I. Valdemár (ur. 1157–1182) idején tartottak hasonló országos tanácskozásokat, amint azt Saxo Grammaticus is megörökítette híres krónikájában.⁶³ A 13. század második feléig e parlamentumok rendszertelenek voltak, és funkciójuk a tanácsadásra korlátozódott, a II. Valdemár halála (1241. március 28.) utáni trónviszályok és az egyházzal kialakult konfliktus idején azonban jelentőségük és egyben gyakoriságuk is megnövekedett.⁶⁴ Az 1252-től uralkodó I. Kristóf éves rendszerességgel hívott össze ilyen gyűléseket, 1256-ban kifejezetten azért, hogy ott „az ország ügyei felett tárgyaljanak és rendelkezzenek” (*tractaturi et ordinaturi cum ipso super negotiis regni*).⁶⁵

A forrásokban e tanácskozások többnyire úgy jelennek meg, mint a király és „az ország legjobbjai” (*meliores regni*) közötti találkozók.⁶⁶ Inge Skovgaard-Petersen szerint a hercegek és a püspökök magától értetődően tartoztak e körbe, míg az egyéb mágnásokat vagy más szabad embereket⁶⁷ a király szabad belátása szerint hívhatta meg.⁶⁸ Erre utal az Arild Huitfeldt által 1600 körül írt híres *Danmarckis Rigis Krønicke* is, amikor a II. Valdemár

62 Lásd pl.: Bąk, Gaca, 2020, 18.; Hoffmann, 1976, 135–136.; Hybel, N. (2003) *Danmark i Europa, 750–1300*. København, Museum Tusulanum Press 2003. 239.; Nagy, 2012, 83.; Schüch, H. (1993) *Royal Assemblies (Parliaments, Estates)*. In: Pulsiano, P., Wolf, K. (eds.): *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. New York, Routledge, 1993. 544–545. 544.; Schüch, H. (2003) *The Political System*. In: Helle, K. (ed.): *The Cambridge History of Scandinavia. Volume 1: Prehistory to 1520*. Cambridge, Cambridge University Press, 679–709., 680.; Tamm, 2016, 98.; Wendt, F. (1970) *Constitutional History*. In: Rying, B. (ed.): *Denmark. An Official Handbook*. København, The Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, 107–113., 107.

63 Latin és angol nyelven lásd: Saxo Grammaticus: *The History of the Danes. Books I–IX. Vol. II. Commentary*. Cambridge, D. S. Brewer, 1980. 1506–1507. (XVI. könyv, 4.2. fejezet).

64 Bąk, Gaca, 2020, 23.; Hoffmann, 1976, 136.; Schüch, 1993, 544.

65 Hoffmann, 1976, 136.

66 Hoffmann, 1976, 136.; Nagy, 2012, 53–54.

67 Górski, 1976, 11.; Nagy, 2012, 83.

68 Skovgaard, Petersen, 2003, 362.

által megtartott 1241. márciusi gyűlésről azt írja, hogy ott a királyi hercegek, a lundí érsek és más püspökök mellett megjelentek „a király tanácsosai és a legkiválóbb nemesek egész Dániából”.⁶⁹ Birgit és Peter Sawyer a *Hof* kialakulása kapcsán arra az érdekes összefüggésre világít rá, hogy míg Norvégiában kisszámú főnemes élt ebben az időszakban, és így számukra továbbra is megfelelő fórum volt a viking korból fennmaradt hagyományos királyi kíséret (*hirð*), Dániában és Svédországban az arisztokrácia nagyobb létszáma és jelentősége miatt volt szükség olyan „különleges találkozók” tartására, mint amilyen az 1241. évi vordingborgi gyűlés is volt.⁷⁰

A szabadságlevél 1. pontjából nem derül ki, hogy mi célból kell – az előkelők sürgetésére – rendszeresen megtartani ezeket az országos tanácskozásokat. Míg a magyar Aranybulla első fordulata („a [peres] ügyeket meghallgassa”) az általános törvénykező funkciót jelöli meg, az angol Magna Carta 12. cikke pedig a pajzspénzt (*scutagium*) és egyéb adókat említi, az 1282. évi dán oklevél csak a király által korábban adományozott privilégiumok visszavonására (12.) és a jogtalanul elvett javak miatti panaszok előterjesztésének lehetőségére (16.) utal két későbbi pontjában. Az utóbb *Danehof*nak (a dánok udvarának) nevezett gyűléseknek⁷¹ azonban e konkrét ügyeken túlmutató jelentőségük volt a dániai alkotmányos életben: mint korábban már említettük, egy ilyen találkozó alkalmával adta ki II. Valdemár a *Jyske Lov* nevű jogkönyvet, emellett az 1250-es évektől privilégiumokat is adtak ki a királyok a *Hofok*on;⁷² sőt maga V. Erik is az ország nagyaival tanácskozott Vordingborgban 1282. március 19-én, amikor először tett írásos ígéretet a *parlamentum* évenkénti megtartására,⁷³ és a *håndfæstninget* is egy ilyen gyűlésen írta alá Nyborgban még ugyanezen év júliusában.⁷⁴

(2) *Szintúgy senkit nem szabad fogságba ejteni, hacsak bűnösségét jog szerint önként be nem ismerte, törvényesen el nem ítélték vagy tetten nem érték olyan cselekedetben, amely miatt e haza törvényei szerint életét vagy tagjait*

69 Német nyelven lásd: Tamm, Schubert, Jørgensen, 2008, 43.

70 Sawyer, Sawyer, 1993, 96.

71 Andersen, 2011, 400.; Bąk, Gaca, 2020, 24.; Schück, 1993, 544.; Skovgaard, Petersen, 2003, 362.; Wendt, 1970, 107.

72 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 31.

73 Az egyik fő sérelmük az előkelőknek épp az volt, hogy 1276 előtt elmaradoztak ezek a gyűlések, lásd: Bąk, Gaca, 2020, 22.

74 Bagge, 2019, 140.; Ertman, 1997, 308.; Tamm, 2016, 98.

kell veszítenie; ámde a törvényesen elítéltnak legyen annyi ideje elmenekülni az országból, amennyi a jogkönyvekben áll.

A szabadságlevél 2. pontjának (a fenti idézetben a pontosvesszőig tartó) első fele is rendkívül lényeges, a rendiség 13–15. századi európai történetének meghatározó dokumentumaira⁷⁵ igen jellemző kitélt tartalmazott, ami nem más, mint az angolszász jogtörténetből „*habeas corpus*” néven ismert, a lengyel rendi fejlődés során pedig „*neminem captivabimus nisi iure victum*”-ként formulázott⁷⁶ alapvető eljárásjogi garancia. Lényege, hogy szabad ember személyes szabadságát korlátozni csak beismerés, tettenérés vagy megfelelő törvényes úton meghozott bírói ítélet alapján lehet. A magyar Aranybullának szintén a második fordulata tartalmazta lényegében ugyanezt: „Azt is elhatározzuk, hogy sem mi, sem utódaink *servienst* el ne fogjanak (...) csak akkor, ha előzőleg perbe idézték, és a bírói eljárás során elítélték.”⁷⁷

A *håndfæstning* 2. pontjának további része a középkori dán jogban alkalmazott, feltételezhetően a viking kori kiközösítés továbbélésének tekinthető „békétlenség” jogintézményére utalt. A „békétlennek” (korabeli írásmóddal: *frithløs*, ma helyesírással *fredløs*) nyilvánított bűnösnek meghatározott időn belül el kellett hagynia a közösségét. Ha elmenekült, rokonai a vérdíj kétharmadát voltak kötelesek a sértett rokonságának megfizetni, ha viszont nem menekült el, elveszítette „békéjét” (azaz jogképességét), így bárki elfoghatta, megverhette, elvehette minden jószágát, akár meg is ölhette.⁷⁸ A késő középkori jog már lehetővé tette, hogy az elítélt a királlyal és a sértett családjával történt megegyezés esetén

75 Néhány ismertebb példát említve: az 1188. évi cortes alkalmával kibocsátott leóni Carta Magna, az 1215. évi angol Magna Carta Libertatum, az 1222. évi magyar Aranybulla, II. Ulászló lengyel király (korábban Jagelló néven litván nagyfejedelem) 1430. évi jedlniai és 1433. évi krakkói szabadságlevelei. Lásd: Bagge 2019, 141.; Bąk, Gaca, 2020, 24–25.; Malec, D. (2016.) The Nobility's Privileges and the Formation of Civil Liberties in Old Poland. In: Rau, Z., Żurawski vel Grajewski, Tracz-Tryniecki, M. (eds.): *Magna Carta. A Central European perspective of our common heritage of freedom*. London–New York, Routledge, 127–166., 135–136.; Pietrzyk-Reeves, D. (2018) Magna Carta and the Rise of Anglo-American Constitutionalism. In: Górnisiewicz, A., Szlachta, B. (eds.): *The Concept of Constitution in the History of Political Thought*. Warszawa–Berlin, De Gruyter Open, 63–74., 64. és 67.

76 Bąk, Gaca, 2020, 24.; Malec, 2016, 135.; Pietrzyk-Reeves, 2018, 67.

77 Érszegi Géza fordítása. Érszegi G. (1972) *Az Aranybulla*. (A hétszázötvenedik évfordulóján közlésezi Érszegi Géza.) Székesfehérvár, Fejér Megyei Történeti Évkönyv 6. Fejér Megyei Levéltár, 5–26., 20.

78 Bąk, Gaca, 2020, 25.

„visszavásárolhassa a békéjét”, azaz megtarthassa jogképes státusát.⁷⁹ Skåne és Sjælland jogkönyvei szerint a menekülésre (vagy megegyezésre) három nap és egy éjszaka,⁸⁰ a *Jyske Lov* II. könyvének 22. cikke szerint pedig „egy nap és egy hónap”⁸¹ állt rendelkezésre. Utóbbi, lényegesen hosszabb időtartam arra enged következtetni, hogy a jyllandi jogkönyvben a türelmi idő biztosítása már inkább a királlyal és a sértett nemzetségével való megegyezést, mintsem a tényleges elmenekülést célozta.

(3) Szintúgy senkit ne ítéljenek semmilyen cselekmény miatt pénzbeli vagy más büntetésre bármely más okból, mint ahogy az a törvényekben áll, és törvényes ítélet nélkül senkit ne bírságozzanak meg.

Az 1282. évi dán szabadságlevél 3. pontja a két legfontosabb büntetőjogi alapelvet, a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* princípiumát fogalmazta meg. Amint arra Molnár Imre rámutat, az a gondolat, hogy senki ne kaphasson súlyosabb büntetést annál, mint amit a törvény az általa elkövetett cselekményre kiszabni rendel, már a római jogban is ismert volt.⁸² Ezzel együtt persze a *håndfæstning* fent idézett rendelkezésének is a Magna Carta 39. cikkében találjuk meg közvetlen előzményét: „Szabad embert elfogni, bebörtönözni, jogaitól vagy birtokaitól megfosztani, jogfosztottá nyilvánítani, száműzni vagy helyzetében bármily más módon sérelmet okozni csak a vele azonos állásúak által hozott törvényes ítélet vagy az ország törvényei alapján lehetséges.”⁸³ Az V. Erik oklevelében használt *pro quacunq[ue] causa ultra id quod in legibus expressum* kitétel arra enged következtetni, hogy nemcsak a büntetésnek, hanem a bűncselekménynek (mint a büntetés „okának”) is a törvénnyel összhangban lévőnek kellett lennie.

79 Lásd: Andersen, 2011, 137., 150., 155. és 186–187.; Benham, J. (2014) *Law, Language and Crime in Denmark and England: A Comparative Approach*. In: Andersen, P., Salonen, K., Sign, H. I. M., Vogt, H. (eds.): *How Nordic are the Nordic Medieval Laws?* København, DJØF Publishing, 145–160., 154.; Vogt, H. (2014): *Danish Penal Law in the Middle Ages: Cases of Homicide and Wounding*. In: Brink, S., Collinson, L. (eds.): *New Approaches to Early Law in Scandinavia*. Turnhout, Brepols Publishers, 185–200., 188–189.

80 Bąk, Gaca, 2020, 25.

81 Angol nyelven lásd: Tamm, Vogt, 2016, 262.

82 Molnár I. (1996) Büntető- és büntetőeljárásjogi alapelvek római jogi előzményei. In: Tóth K. (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár 70. születésnapjának tiszteletére*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 167–182., 170. Lásd még: Bąk, Gaca, 2020, 25.

83 A Magna Carta magyar fordítását lásd: Kovács I. (1988) (szerk.): *Nyugat-Európa alkotmányai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1988. 96–104.

(4) *Szintúgy senki ne kaphasson királyi levelet semmilyen okból másokkal szemben, ha ügyét előzetesen a gyűlésen ki nem vizsgálták és meg nem vitatták (...)*

Az előzőekkel ellentétben a *håndfæstning* 4. pontja kifejezetten dán jogtörténeti előzményekre tekint vissza. A II. Valdemár halála (1241. március 28.) utáni trónviszályok idején ugyanis szokássá vált, hogy a királyok a hozzájuk hű emberek kérésére olyan „leveleket” („királyi levelek”, dánul *kongesbreve*) bocsátottak ki, amelyek rendes bírói eljáráson kívül, azaz a *herredsting* vagy *landsting* elé történő idézés nélkül azonnal végrehajthatóak voltak, tehát egy ilyen levél birtokában a felperes (panaszos) közvetlenül érvényesíthette a követelését az alperessel (bepanaszolttal) szemben. Utóbbi számára ez értelemszerűen súlyos joghátrányt okozott, hiszen így nem nyílt alkalma arra, hogy az adott ügyben illetékes kerületi vagy tartományi gyűlés előtt védekezhessen a másik fél tényállításaival szemben, ha viszont ellenállt a királyi levélben foglaltaknak, azzal elvesztette („békétlenné”) válhatott, és vagyonát a király lefoglalhatta.⁸⁴

Az 1282. március 19-i *vordingborgi Hof* alkalmával az előkelők arra az ígéretre kötelezték az uralkodót, hogy vessen véget ennek a sérelmes gyakorlatnak. Ezt az ígéretét erősítette meg V. Erik a júliusi nagy szabadságlevelében.⁸⁵ Mindez azt jelentette, hogy a továbbiakban az uralkodó nem adhatott ki önkényesen ilyen leveleket, azaz azok kibocsátásának előfeltétele lett a megfelelő bírói eljárás lefolytatása, aminek az adott ügyre hatáskörrel és illetékességgel rendelkező gyűlésen összesereglett szabad emberek előtt kellett megtörténnie.⁸⁶

A *håndfæstning* 4. pontjának további, fent nem idézett részei azt az esetkört taglalták, ha a bepanaszolt (azaz az alperes) a megfelelő gyűlésre történt többszöri idézés ellenére sem jelenik meg. Végezetül a 4. pont arra is kitért, hogy mi legyen a büntetésük azoknak, akik szabályellenesen jutnak királyi levélhez (nyilván úgy, hogy a királyt megtévesztik, azt a látszatot keltve, hogy a megfelelő processzust lefolytatták). Mindkét esetben súlyos pénzbírságokat helyezett kilátásba a *håndfæstning*. E rendelkezések kapcsán két érdekességre kell felhívni a figyelmet. Egyrészt a bírságok behajtásánál a dán szabadságlevélben is megjelenik az ingatlanok védelme, azaz a Magna Carta 9. cikkéből ismert azon szabály, hogy a

84 Båk, Gaca, 2020, 22–23.

85 Båk, Gaca, 2020, 22. Lásd még az „Erik Klippings *håndfæstning*, 29. juli 1282” szócikkhez fűzött magyarázatot: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/erik-klippings-haandfaestning-1282/> (letöltés: 2021.10.19.).

86 Andersen, 2011, 223.; Båk, Gaca, 2020, 25–26.

pénzbeli tartozásokat elsődlegesen az érintett személy ingóságaiból kell behajtani (a középkori dán jogban *løsørének*, azaz ingónak tekintettek minden olyan, fizikai értelemben létező dolgot, a betakarított terményt és a házak bútortatát is beleértve, ami nem maga a föld vagy az azon létesített épület volt). A másik érdekesség, hogy az oklevél e szövegrésze több helyen is a *bonde* (paraszt, parasztbirtokos) szót használja, azonban ebbe minden szabad, jogképes, önálló tulajdonnal rendelkező ember beleértendő.⁸⁷

(5) *Ezenfelül úgy határoztunk és egyben meg is ígérjük, hogy a boldog emlékezetű Valdemár király törvényeit, úgy, ahogy azok az ő jogkönyveiben állnak, sértetlenül megtartjuk (...)*

Természetesen Dániában is problémát jelentett a késő középkorban, hogy az egyház hatására Skandináviában is egyre inkább Isten kegyelméből uralkodónak tekintett⁸⁸ királyok nem tartották magukra nézve kötelezőnek a korábbi törvényeket, s így nem alakult ki állandó jogrend. A *håndfæstning* 5. pontjában V. Erik arra vállalt kötelezettséget, hogy II. Valdemár király törvényeit, *prout in suis libris legalibus continentur*,⁸⁹ tiszteletben fogja tartani. Valójában itt nem egyes királyi dekrétumokról, hanem a nagy tartományi jogkönyvekről van szó: a *libri legis* kifejezés Skåne, Sjælland és Jylland 13. század első felében keletkezett jogkönyveire utal, azaz a „valdemári törvények” alatt a tartományi szokásjogot írásba foglaló és rendszerező gyűjteményeket értették.⁹⁰ Per Andersen ezzel kapcsolatban arra mutat rá, hogy a „valdemári törvények” örök érvényének király általi elismertetésével lényegében a tartományi jogok különállását konzerválták Dániában, aminek előzménye az volt, hogy V. Eriknek és elődeinek lehettek ezzel ellentétes „jogharmonizációs” törekvései.⁹¹ Mindenesetre tény: a Dán Királyságnak egységes törvénykönyve 1683-ig, az V. Keresztély (ur. 1670–1699) által kiadott *Danske Lov*-ig nem volt.

87 Erik Klippings håndfæstning, 29. juli 1282. In: Danmarkshistorien.dk <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/erik-klippings-haandfaestning-1282/> (letöltés: 2021.10.19.).

88 Ljungqvist, F. Ch. (2020) Legitimising Royal Power in Medieval Scandinavian Laws. In: Jezierski, W., Esmark, K., Orning, H. J., Viðar, J. (eds.): *Nordic Elites in Transformation, c. 1050–1250, Volume III: Legitimacy and Glory*. New York, Routledge, 105–126., 105. és 109.

89 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 37.

90 Andersen, 2011, 230.; Bąk, Gaca, 2020, 26.

91 Andersen, 2011, 79.

Az 5. pont további (fent nem idézett) részei kifejezetten megtiltották a törvényekkel (azaz a jogkönyvekbe foglalt rendelkezésekkel) ellentétes „visszaéléseket és törvényrontó szokásokat” (az 1290-es években keletkezett, így az elveszett eredeti oklevéllel minden bizonnyal szövegazonosnak tekinthető latin változatban az *omnes abusiones et dissuetudines contra leges* kifejezés szerepel).⁹² Mindez arra enged következtetni, hogy a *håndfæstning* kiadása előtt történtek bizonyos visszaélések, melyek közül Sverre Bagge a 4. pontban említett jogtalan végrehajtásokat emeli ki,⁹³ a *håndfæstning* 5. pontja pedig a király részére teljesítendő szállítási szolgáltatásokkal kapcsolatos túlkapást hozza példaként. Az 5. pont végezetül megerősíti az *ægt*, azaz a király számára teljesítendő termény- és élelmiszer-szállítási szolgáltatás⁹⁴ kötelezettségét, azonban V. Erik ígéretet tett arra, hogy senkit nem fog arra kötelezni, hogy a király, a királyné, a király gyermekei vagy a *drost*⁹⁵ részére saját kerületén (*herred*) kívüli helyszínen szállítson élelmet.

(6) Szintúgy, hogy a minket illető studkornt Szent András ünnepén, minden tartomány szokása szerint kell megfizetni.

(7) Szintúgy a bondékat nem szabad arra kényszeríteni, hogy udvarházakat, malmokat vagy bármi más dolgot építsenek vagy állítsanak helyre, hacsak végszükség nem hozza; és ezekben az ügyekben is úgy kell eljárni, ahogy az Valdemár idején szokás volt.

(8) Senkit nem szabad semminemű büntetés terhe mellett arra kényszeríteni, hogy a király asztalához libát, csirkét vagy más ajándékokat hozzon azon felül, ami Valdemár idején szokásban volt, de ajándékot vagy ingyenes juttatást lehet kérni.

(9) Szintúgy jogában áll azoknak a bondéknak, akiknek saját földjük van, saját bérlőik közül intézőt felfogadni; úgy azonban, hogy a királynak megadják, ami a saját földjeik után őt megilleti.

92 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 37.

93 Bagge, 2019, 141.

94 Erik Klippings håndfæstning, 29. juli 1282. In: Danmarkshistorien.dk <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/erik-klippings-haandfaestning-1282/> (letöltés: 2021.10.19.).

95 A *drost* a késő középkori dán államban a király utáni legmagasabb világi méltóságnak, egyben a király helyettesének számított a 14. század végéig (leginkább a magyar nádori méltósághoz hasonlítható a funkciója). Bővebben lásd: Képes, 2019, 145–146.

A *håndfæstning* 6–9. pontjai a király számára fizetendő adókkal és különféle egyéb, a *bondékat* (parasztbirtokosokat) terhelő szolgáltatásokkal kapcsolatos garanciális szabályokat tartalmazza.⁹⁶ Ezek közül az első (6. pont), a *studkorn* a királynak évente terményben (a *korn* gabonát jelent) szolgáltatandó adóra vonatkozott (az oklevél latin szövegében is a *studkorn* dán szó szerepel).⁹⁷ Szent András ünnepe november 30-án van, azaz a szabadságlevél e rendelkezése az ezt megelőző adóbehajtás ellen biztosított védelmet.⁹⁸ Megjegyzendő, hogy a latin szövegben a „*secundum consuetudinem prouincie*” kifejezés olvasható, a Møller Jensen és Porsmose által közölt dán fordításban viszont a *herred*.⁹⁹ E sorok írója a latin szöveg alapján nem a kerület, hanem a tartomány szót használja a magyar fordításnál, nemcsak azért, mert valóban ez áll a *Riber Oldermodé*ban mint legrégibb fennmaradt átiratban, hanem mert a *herrede*k nem képeztek önálló szokásjogi egységeket, az egyes tartományi jogok önállósága ugyanakkor – mint azt a szabadságlevél 5. pontja kapcsán említettük – a 17. század végéig ténylegesen fennmaradt Dániában.

A 7. pont szintén a szabad földtulajdonosok védelmében íródott, és arra utalt, hogy a *bondék* nem kényszeríthetők arra, hogy a király földjein építkezzenek vagy az ott lévő udvarházakat és malmokat „javítsák” (*non debent compelli ad edificandum vel reparandum*).¹⁰⁰ E felmentés alól kivételt jelent a „szükség” (*necessitas*) ideje, amivel kapcsolatban – amint azt az oklevél 5. pontja egyébként általános elvárásként is megfogalmazta a királyokkal szemben – annak a jó gyakorlatnak a fenntartására vállalt kötelezettséget V. Erik, amely II. Valdemár korában kialakult.¹⁰¹ A 8. pont is hasonló, az pedig a király számára adandó különféle ajándékokra mondta ki a „valdemári törvények” betartásának kötelezettségét. Az uralkodó tehát azt vállalta, hogy a II. Valdemár idején szokásos ajándékokon túl senkit nem kényszerít további juttatásokra.¹⁰² A dán fordításban használt *skænk* szó¹⁰³ a király által valamilyen rendkívüli esetre kért hozzájárulást jelentette,

96 Bagge, 2019, 141.; Båk, Gaca, 2020, 26.

97 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 37.

98 Erik Klippings *håndfæstning*, 29. juli 1282. In: Danmarkshistorien.dk <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/erik-klippings-haandfaestning-1282/> (letöltés: 2021.10.19.).

99 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 37. illetve 39.

100 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 37.

101 Båk, Gaca, 2020, 27.

102 Båk, Gaca, 2020, 28.

103 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 39.

amelyet az uralkodó a régi szokások szerint a tartományi gyűléseken (*landsting*) szokott kérni a szabad emberektől.¹⁰⁴

A szabadságlevél 9. pontjának első része azt a jogot biztosította a nagyobb birtokosok számára, hogy birtokaik igazgatására, a gazdálkodás felügyeletére és irányítására intézőt, birtokigazgatót (dán fordításban: *bryder*)¹⁰⁵ vegyenek fel, aki akár egy másik *bonde* is lehetett. Mindez azt példázza, hogy a szabad parasztbirtokosi rétegeken belül a késő középkorban már kialakult valamiféle belső tagozódás, differenciálódás. A kevésbé vagyonos parasztok (akik esetenként már nem is rendelkeztek saját földtulajdonnal, hanem a királytól, az egyháztól vagy egy nagyobb birtokostól bérelt földön gazdálkodtak) – vagy akár olyanok, akik még bérelni sem tudtak földet – egy-egy gazdagabb földtulajdonos szolgálatába szegődhettek. Ez azonban nem veszélyeztethette a királyt megillető szolgáltatások (adók, más juttatások – lásd korábban) teljesítését.¹⁰⁶

(10) *Szintúgy nem szabad más földjére építkeznünk, kivéve ha a tulajdonos ahhoz hozzájárul, és ez az ő akarata.*

A *händfæstning* 10. pontja is egy, a király visszaéléseivel, túlkapásaival szembeni garanciát jelentett, mégis külön érdemes tárgyalni az előzőektől, mivel jelentősége azokon túlmutat. Ugyanis bár csak a (király által) más földjére ráépítés esetéről szólt,¹⁰⁷ nem nehéz (és talán a valóságtól nem is túl elrugaszkodott) belelátni a magántulajdon tágabb értelemben vett védelmére.¹⁰⁸ A tulajdonos hozzájárulásának szükségessége egyébként az angol Magna Cartában is szerepelt: a 30. cikkben a lovak és szekerek, a 31. cikkben fa igénybeviteléhez.

(11) *Szintúgy a tisztviselőink senkit saját színük elé nem, csak az illetékes gyűlés elé idézhetnek.*

Némi kitérő után a szabadságlevél visszatért a királyi igazságszolgáltatással kapcsolatos visszaélések, a szabad emberek ítélkezésébe történt királyi beavatkozás kérdésköréhez. Amint a dán jogtörténész, Per Andersen rámutat, a 11. pont a királyi levelekre vonatkozó 4. ponttal együtt

104 Erik Klippings *händfæstning*, 29. juli 1282. In: Danmarkshistorien.dk <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/erik-klippings-haandfaestning-1282/> (letöltés: 2021.10.19.).

105 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 39.

106 Bąk, Gaca, 2020, 27–28.

107 Bagge, 2019, 141.

108 Bąk, Gaca, 2020, 28.

értelmezendő, hiszen ugyanarról a gyakorlatról van szó. Az uralkodók valamelyik fél érdekében királyi levelekkel avatkoztak be peres ügyekbe, elvéve a másik féltől azt a lehetőséget, ami minden szabad embert megilletett, hogy a megfelelő fórum előtt védekezhessen. A *håndfæstning* korában már idézett 4. pontja ennek megfelelően előírta, hogy a végrehajtásra felhatalmazó levél kiadását megelőzően le kell folytatni a szokásos eljárásrend szerinti bírói processzust az illetékes gyűlés, azaz a *herredsting* vagy *landsting* előtt. Ehhez kapcsolódóan vállalt arra is kötelezettséget a király, hogy tisztviselője (az *ombudsmand*) az alperest a megfelelő gyűlés elé fogja idézni, ami azt jelentette, hogy a királynak a bírászkodás kialakult rendszerét tiszteletben kellett tartania.¹⁰⁹ Szó szerint a „helyes” fórumra („*ad iusta placita*”)¹¹⁰ kellett tisztviselőinek a bepanaszolt személyt idézniük ahelyett, hogy ő maguk ítélezhettek volna az ügyben.

(12) *Szintúgy szabadságleveleink és privilégiumaink továbbra is érvényben maradnak, kivéve ha az országos gyűlésen hű embereink előtt igazolni nem tudjuk, hogy azokat nyomós okunk van visszavonni.*

A *håndfæstning* 12. pontja egy ehelyütt *fideles nostriként* említett személyi kör hozzájárulásához kötötte a király által kiadott privilégiumok és szabadságlevelek visszavonását,¹¹¹ azaz az uralkodót – a rendi alkotmányokra jellemző módon, és természetesen minden olyan szuverenitásfelfogással ellentétben, amely a király Istentől eredő hatalomból eredő korlátlan döntési jogkörét hangsúlyozza – abban a jogában korlátozta, hogy amit egyszer elrendelt, azt a kedvezményezettek hátrányára utóbb megváltoztathassa. A 12. pont ezenfelül az 1. pont szerint éves rendszerességgel összehívni vállalt országos gyűlés („a Hofnak nevezett *parlamentum*”, azaz a *Danehof*) közjogi és politikai jelentőségét is példázza, hiszen úgy rendelkezett, hogy a királynak e fórumokon kell tudnia igazolni a visszavonás „nyomós okát” (*in parlamento docere poterimus, quod sint merito revocanda*).¹¹² Természetesen a *fideles nostri* ugyanazokat az egyházi és világi előkelőket jelentette, akikre a szabadságlevél elején jelzett *miliores regni* kifejezés is utalt, azaz „az ország legjobbjait”.

109 Andersen, 2011, 224.

110 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 38.

111 Bagge, 2019, 141.

112 Lásd: Møller Jensen, Porsmose, 2012, 38.

(13) Szintúgy senkit a földjétől semmilyen bűncselekmény miatt meg nem szabad fosztani, ha a *worthhælek* esküje mellett felségsértés miatt nem ítélték el, a fent említett kiközösítés esetét kivéve.

A szabadságlevél 13. pontja a tulajdont védte, egyúttal a magyar közép- és kora újkori büntetőjogból jól ismert jószágvesztés (*poena confiscationis, amissio bonorum*)¹¹³ büntetésével kapcsolatos fontos eljárási garanciát fogalmazott meg. Sverre Bagge szerint Dániában – ellentétben a korabeli magyar büntetőjoggal – a földtulajdon király általi elkobzása csak felségsértés büntette (*crimen laesae maiestatis*) miatt volt lehetséges.¹¹⁴ A hándfæstning 13. pontja szerint ezt a büntetést kizárólag abban az esetben lehetett kiszabni, ha a *worthhælek*nek nevezett esküdtek mondták ki a vádlott bűnösségét.¹¹⁵ A latin szövegben használt *worthhæl* (mai írásmóddal: *vordhold*) szó a királyi kíséretben belüli esküdtekre utalt, azaz a legmagasabb előkelői körökből kikerült azon személyeket jelentette, akik felségsértés tárgyában a királlyal együtt ítéletet hozhattak.¹¹⁶ A 13. pont ugyanakkor arra is utalt, hogy ha valakit „békétlennek” nyilvánított az erre illetékes *ting* (lásd a szabadságlevél 2. pontját és az ahhoz fűzött megjegyzéseket), annak földje szintén elkobozható volt.

(14) Szintúgy be akarjuk tartani a hajótörésre vonatkozó rendelkezéseket, úgy, ahogy azok a jogkönyvekben állnak.

A 14. pontban ismét egy olyan rendelkezéssel találkozunk, mely szerint a király vállalta bizonyos, korábban kialakult jogszabályok betartását, mégpedig a hajótörésekre vonatkozóan.¹¹⁷ Ez a tengeren bekövetkezett balesetek túlélői számára biztosított jogvédelmet (a tulajdonukat meg kellett óvni), kimondva azonban azt is, hogy a királynak a *ius naufragii* értelmében jogában állt az elsüllyedt hajó felszerelésével és az arról kimentett egyéb javakkal rendelkezni.¹¹⁸

113 Bővebben lásd: Béli G. (2009) *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Budapest-Pécs, Dialóg-Campus Kiadó, 175.

114 Bagge, 2019, 141.

115 Bæk, Gaca, 2020, 28–29.

116 Erik Klippings hándfæstning, 29. juli 1282. In: Danmarkshistorien.dk <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/erik-klippings-haandfaestning-1282/> (letöltés: 2021.10.19.).

117 Bagge, 2019, 141.

118 Bæk-Gaca 2020, 29.

(15) Szintúgy nem szabad új terheket róni az országunkat meglátogató kereskedőkre és sajátjainkra, hanem élvezniük kell mindazon szabadságokat, amelyeket a régi idők szokásai szerint élveztek, és mindazon vámok, amelyek Skanørben fennállnak, ezután is érvényben maradnak.

Mint az eddig idézett és magyarázott rendelkezésekből láthattuk, a dán szabadságlevél szinte kizárólag a vidéki földtulajdonosok jogainak védelmével foglalkozott. Egészen a 15. pontig nem találunk benne olyan rendelkezést, amely a városi polgárok érdekében íródott volna – sőt ez az egyetlen ilyen pontja a *håndfæstning*nek.¹¹⁹ Ez is elsősorban a külföldi kereskedőkre vonatkozott, de azért a *regnum nostrum visitantibus et nostris propriis*¹²⁰ szöveg szerkezetéből láthatóan, ha külkereskedelmi kérdésekben is, de a dánokat is védte. Általános jelleggel azt vállalta benne az uralkodó, hogy nem ró többterheket a kereskedőkre a „régidők szokásaihoz” képest,¹²¹ konkrétan pedig azt, hogy a skanøri piacon szokásos vámokat nem változtatja meg. Skanørben tartották ugyanis minden évben a skånei halpiacot, ahova Észak-Európa minden részéről érkeztek kereskedők, hogy portékáikért cserébe sózott heringet kapjanak. A piac a király közvetlen joghatósága alá tartozott, és speciális vámszabályok vonatkoztak rá – ezek változatlanságát garantálta a szabadságlevél 15. pontja.¹²² Természetesen ez gazdasági szempontból elvitathatatlanul fontos rendelkezés volt, de – különösen az angol Magna Carta 41. cikkében foglaltakhoz viszonyítva – azért meglehetősen szűk szegmensét érintette csak a kereskedői privilégiumoknak.

(16) Szintúgy, ha valaki bármilyen, igazságtalanul elfoglalt jószág miatt be akar panasolni bennünket, az ügyet a soron következő országos gyűlésen hű embe-reink tanácsára és döntésére fogjuk bízni.

Hogy mennyire ötletszerűen követték egymást az egyes királyi kötelezettségvállalások, *conditiók* a *håndfæstning*ben, arra talán legjobb példa a 16. cikk, amely valójában az 1–4. és a 13. ponthoz kapcsolódik, és igen fontos garanciális szabályt tartalmaz. Logikailag nem a hajótörtek és kereskedők jogvédelme után kellett volna következnie, hanem ahhoz a

119 Båk, Gaca, 2020, 29.

120 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 38.

121 Båk, Gaca, 2020, 29.

122 Båk, Gaca, 2020, 30.; lásd még: Erik Klippings *håndfæstning*, 29. juli 1282. In: Danmarkshistorien.dk <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/erik-klippings-haandfaestning-1282/> (letöltés: 2021.10.19.).

lényeges rendi elvhez kellett volna kapcsolni, hogy a király és a nevében eljáró személyek önkényesen nem vehetik el szabad emberek tulajdonát. Ráadásul, mint arra az 1. pontnál már utaltunk, ez az egyetlen olyan része a szabadságlevelnek, amelyből az évente összehívni vállalt, „Hofnak nevezett *parlamentumok*” konkrét döntési jogköreire következtetni lehet. Azt a jogot biztosította ugyanis a törvénytelen vagyonelkobzás miatt sérelmet szenvedett félnek, hogy a királlyal szembeni panaszát a Hof elé vigye, a király pedig arra vállalt kötelezettséget, hogy az ügyet az országos gyűléssel megvitatja, annak döntését elfogadja.¹²³ A „*super hoc stabimus consilio et ordinacioni fidelium nostrorum*” kifejezés ugyanis nemcsak a hű emberek tanácsának kikérését, hanem határozatuk tiszteletben tartását is jelenti.

Érdekes ezzel kapcsolatban egy pillantást vetni a Magna Carta 52. cikkére, melynek első két fordulata az alábbiakat mondta ki: „Ha valakit a vele egyenlők által hozott törvényes ítélet nélkül fosztanánk meg földjétől, kastélyától, szabadságaitól vagy jogaitól, azt azonnal helyre fogjuk állítani. Vita esetén az ügyben egy huszonöt báróból álló törvényszék határozzon az alábbi, a béke biztosításáról szóló szakasz szerint.” A „béke biztosításáról szóló szakasz” nem más, mint az ellenállási jog érvényesítését lehetővé tevő, igen részletes 61. cikk, amely sokkal erőteljesebb biztosítékát jelentette a király által vállalt kötelezettségek kikényszeríthetőségének, mint bármi, ami V. Erik 1282. júliusi szabadságlevelében szerepelt (az első dán *håndfæstning*nek még nem volt ellenállási záradéka). Ezzel együtt a dán oklevél 16. cikke arra utal, hogy a *parlamentumok* a király általi jogsértések legalább egy meghatározott esetkörének elbírálására, a jogtalan elkobzások miatti sérelmek orvoslására hatáskörrel fognak rendelkezni a későbbiekben.

(17) Szintúgy azt akarjuk, hogy senki ne vendégtesse meg magát sem kolostorban, sem egyházi vagy világi személyekkel illetlen módon, hanem elégedjen meg azzal, ami a ház urának van és amit az neki adni akar. (...)

A szabadságlevél 17. pontjának latin szövege a *nullus* kifejezést használja,¹²⁴ azonban a szakirodalomban egyöntetűnek tekinthető az az álláspont, hogy ez elsődlegesen magára a királyra (és kíséretére) utal, mivel a királyok a múltban többször visszaéltek a megvendégtetés (*nathold*) előjogával.¹²⁵

123 Bagge, 2019, 141.; Bąk, Gaca, 2020, 28.

124 Lásd: Møller Jensen, Porsmose, 2012, 38.

125 Bagge, 2019, 141.; Bąk, Gaca, 2020, 28.

A fent nem idézett további szövegrész szerint ha egy kolostort, illetőleg egy egyházi vagy világi személyt a házában a szokásos vendéglátást meghaladó sérelem ért, azt – az elkövetők létszámától függően – rablásnak vagy haramiaságnak tekinthette, és az ennek megfelelő elégtételre volt jogosult. A rablás minden olyan esetet magában foglalt, amikor valaki egy másik személy vagyontárgyát erőszakkal vagy azzal való fenyegetéssel vette el. A középkori dán jogban ezt enyhébben ítélték meg, mint a lopást, hiszen míg a tolvajjal szemben a sértett nem tudott védekezni, rablás esetén elvárt volt, hogy védje meg magát. Így, míg a tolvajokat rendszerint halállal büntették, a rablóknak csak bírságot kellett fizetniük.¹²⁶ A latin szövegben használt másik szó (korabeli dán írásmóddal: *hærwærk*, amit a megkülönböztethetőség érdekében haramiaságnak fordítunk) csoportosan elkövetett rablást jelentett, melynek büntetése súlyosabb volt az egyetlen személy által elkövetett hasonló cselekménynél. Ha világi személyt ért „túlzott megvendégeltetés” miatt sérelem, a rablásra vagy haramiaságra vonatkozó bírságot követelhetette, ha pedig kolostort vagy egyházi személyt, ő ezenfelül ki is átkozhatta az elkövetőket.¹²⁷

(18) Szintúgy Dánia egyházának élveznie kell mindazon szabadságokat, amelyek valaha Valdemár király idején is virágoztak, aki e szabadságokat mindenben sértetlenül meg kívánta őrizni.

A dán királyok egyházzal szembeni pozíciója meglehetősen erős volt a középkorban. A bevezető részben említettük, hogy az 1250-es években súlyos politikai konfliktus alakult ki a dániai egyház legmagasabb méltósága, a lundi érsek (Jakob Erlandsen) és I. Kristóf között, amely a király meggyilkolását követően a Szentszék előtt folytatódott, és végül megoldódott ugyan, azonban az érsek azon törekvése, hogy függetlenítse az egyházat a királyi hatalomtól, nem járt sikerrel.¹²⁸ Ezzel együtt V. Erik *håndfæstning*jében is találhatunk – igaz, csak az oklevél legvégén – az egyház jogait védő rendelkezéseket. Alapvetően ilyen volt a 17. pont is, hiszen elsősorban a kolostorokat érintették a jogtalan „vendégjárások”, amivel

126 Erik Klippings *håndfæstning*, 29. juli 1282. In: Danmarkshistorien.dk <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/erik-klippings-haandfaestning-1282/> (letöltés: 2021.10.19.).

127 Az oklevélben olvasható *excommunicatio* a kiátkozás közismert (katolikus) egyházi szankciójára utal, melyet Dániában is csak egyházi bíróság mondhatott ki, azaz nem összetévesztendő a tartományi gyűlés (*landsting*) által kimondott, az oklevél 13. pontjában expeditióként említett kiközösítéssel, azaz a „békétlenséggel”.

128 Bővebben lásd: Képes, 2019, 60–61. és 104.

szemben, mint láthattuk, akár az *excommunicatio* eszközével is felléphetett az egyház a továbbiakban. A 18. pontban ezenfelül kimondatták az uralkodóval, hogy biztosítja mindazon szabadságokat az egyház számára, amelyek azt II. Valdemár idején megillették.¹²⁹ A „szabadságok” kifejezés értelemszerűen az egyház privilégiumaira, így mindenekelőtt a királynak fizetendő adók alól az egyházat mint testületet (jogi személyt) és minden egyházi személyt egyenként is megillető mentességre utalt.¹³⁰

Sverre Bagge szerint ezzel együtt is „feltűnő”, hogy ennyire kevésbé hangsúlyos a dán szabadságlevélben az egyház védelme, amit ő azzal magyaráz, hogy a korábban említett, az egyházi vezetéssel kialakult konfliktusban a világi előkelők a királyt támogatták.¹³¹ Kétségtelen, hogy a Magna Cartában sokkal erőteljesebben jelenik meg az egyház, hiszen rögtön azzal indít, hogy „az Angol Egyház szabad, jogait és szabadságait teljes egészükben, korlátlanul birtokolja” (1. cikk), majd utolsó, 63. cikkében ezt sokkal részletesebben még meg is ismétli. E hangsúlybeli különbségek értelemszerűen az eltérő politikai helyzetből adódnak: János angol király trónja elvesztésétől tartva „adta meg magát” a runnymede-i mezőn, V. Erik viszont egy már kialakult, bár kétségkívül törekény hatalmi egyensúly fenntartására törekedett, melynek érdekében elsősorban a világi arisztokrácia számára próbált engedményeket tenni.

A „Dán Aranybulla” jelentősége és utóélete

V. Erik 1282. július 29-i *håndfæstningje* hasonlóan fontos dokumentuma a dán alkotmánytörténetnek, mint a jelen tanulmányban összehasonlítóképpen többször említett angol *Magna Carta Libertatum* vagy éppen a nyolc évszázados (multi)centenáriumát ünneplő magyar Aranybulla. E két másik híres szabadságlevélhez hasonlóan a dán oklevél jelentősége is túlmutat saját korán, azaz nemcsak a rendiség és rendi alkotmányosság, hanem a tágabb értelemben vett, máig kiható alkotmányos hagyomány vonatkozásában is meghatározó jelentőségű írott forrásról van szó. Ennek körében három szempont is kiemelést érdemel, melyeket egyben a jelen

129 Båk, Gaca, 2020, 30.

130 Erik Klippings håndfæstning, 29. juli 1282. In: Danmarkshistorien.dk <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/erik-klippings-haandfaestning-1282/> (letöltés: 2021.10.19.).

131 Bagge, 2019, 142.

tanulmány összegzésekképpen is érinteni kívánunk: (1) a korlátozott monarchia koncepciója; (2) a parlamentarizmus és (3) a közjogi (alkotmányos) írásbeliség.

Dánia jelenleg hatályos, 1953-ban elfogadott alaptörvényének (*Danmarks Riges Grundlov*) 2. §-a értelmében „A kormányforma korlátozott monarchia” (*Regeringsformen er indskrænket-monarkisk*). A dán királyi hatalom a viking kortól 1660-ig korlátozott volt, majd ez az elv – közel két évszázad abszolutista uralom után – 1848–49-ben újjáéledt. 1282–1448 között változó volt, hogy az uralkodók aláírtak vagy nem írtak alá *håndfæstninget*, 1448–1648 között viszont minden királynak ki kellett bocsátania ilyen oklevelet a koronázás feltételeként: a kora újkori dán rendi államban a *håndfæstningek* tehát ugyanolyan sarkalatos jogi dokumentumaivá váltak az alkotmányfejlődésnek, mint a magyar királyi hitlevelek.¹³² Az első koronázási (választási) hitlevélnek tekinthető *håndfæstninget* II. Kristóf (ur. 1320–26 és 1329–32) írta alá 1320-ban, a *Danehofon* összegyűlt előkelők követelésére.¹³³ E dokumentumban harminchét *conditio* szerepelt (az 1282. évi szabadságlevél pontjainak több mint kétszerese), ami arra utal, hogy a *Danehof* igen pontosan meghatározta azokat a feltételeket, amelyekhez az új király uralmának elismerését kötötte. A politikai erőviszonyok a későbbiekben is erősen befolyásolták a *håndfæstningek* terjedelmét és részletességét.¹³⁴

1483–1648 között a koronázási hitlevelek garanciájaként Dániában is megjelent az ellenállási jog, melyet az ekkor már a *Danehof* funkcióit átvett szűkebb testület, az országtanács gyakorolt. Az abszolút monarchia bevezetésének emblematikus eseménye volt, amikor az 1660. őszi általános rendi gyűlésen kialakult forradalmi hangulatban a tanács arra kényszerült, hogy ünnepélyesen visszaadja III. Frigyesnek (ur. 1648–1670) az általa trónra lépésekor aláírt *håndfæstninget*. A rendek az 1661. januári, egyeduralmi és örökletes kormányzatról szóló törvényben kifejezetten ki is mondták,

132 Andersen, 2011, 17. (9. lábjegyzet). A dán királyi hitlevelek történetéről lásd: Képes, 2019, 129–131. (1536-ig) és 183–185. (1536–1648 közötti időszak).

133 Andersen, 2011, 17. (9. lábjegyzet); Bagge, 2019, 140.; Schück, 2003, 681.; Skovgaard-Petersen, 2003, 366.; Tamm, Jørgensen, 1975, 19.

134 I. Keresztély 1448. évi hitlevelébe csupán tizenhárom feltételt foglaltak bele, majd a kondíciók számának jelentős növekedése figyelhető meg: Jánoséban (1483) ötvenegy, II. Keresztélyében (1513) hatvannyolc, I. Frigyesében (1523) hetvenhat szakasz volt, és csupán III. Keresztélynek a polgárháborúban (1534–36) aratott katonai győzelmének köszönhető, hogy az övében már újra csak harminchat. Lásd: Maarbjerg, J. (2000) *Regimen Politicum and Regimen Regale. Political Change and Continuity in Denmark and Sweden (c.1450–c.1550)*. *Scandinavian Studies* 72/2. 141–162., 144.

hogy „lemondunk mindazon rendelkezésekről, melyeket ő királyi felsége 1648. év május hó 8-án kiadott királyi hitlevelében lefektetett (...), valamint ami a hitlevelekben bármely időben benne foglaltatott és közzététetett, így mindazon rendelkezésekről, amelyeket az örökös, szuverén és abszolút kormányzás jogával ellentétesen lehetne érteni”.¹³⁵ Az abszolút monarchia megszűnésével a *håndfæstningek* gyakorlata nem éledt fel többé, azonban az 1849. évi (és következő) alkotmányok királyi hatalom korlátozásáról szóló rendelkezéseiben e koncepció a mai napig tovább él.

V. Erik *håndfæstningje* előírta a *parlamentumok* évenkénti megtartását. Az oklevél 1. pontja ezért fontos hivatkozási alapja lett a dán parlamentarizmus történetének.¹³⁶ Erik eleget is tett kötelezettségvállalásának, hiszen már 1283 márciusában megtartotta a *Hofot* a helsingborgi kastélyban, amelyen nemcsak ítéleztek, hanem a német sörök importját tiltó és a fényűző ruhák viselését korlátozó határozatokat is hoztak.¹³⁷ 1284-ben Nyborgban ismét összeült a *Hof*, amelyen hossz- és súlymértékekkel kapcsolatban döntöttek (gondosan ügyelve a tartományonként eltérő szokások tiszteletben tartására), emellett megtiltották a királynak a kiviteli tilalmak elrendelését.¹³⁸ A 14. században aztán a *Danehof* (amely tehát nemcsak igazságszolgáltató, hanem törvényhozó jellegű hatásköröket is gyakorolt)¹³⁹ fokozatosan veszített jelentőségéből, majd 1377-ben úgy döntött, hogy mind az ítékezésben, mind a törvényalkotásban a király mellett élvezett jogköreit az országtanácsnak adja át.¹⁴⁰

Ezzel a 14–15. század fordulójától a királyi hatalom ellenőrzésével kapcsolatos funkciókat a kis létszámú *rigsråd* vette át, míg az évenkénti főnemesi tanácskozások *herredag* néven éltek tovább.¹⁴¹ Az 1536–1660 közötti arisztokratikus uralom (*adelsvælde*) idején a rendek királlyal szembeni jogköreit az országtanács gyakorolta, így az angol rendi monarchia hatalomfelfogásával (vagy épp a magyar Szent Korona-tannal) ellentétben a dán rendi államban nem a *King in Parliament*, hanem a *King in Council*

135 A szerző saját fordítása. Lásd: Képes Gy. (2019b) Az 1658. és 1660. évi békék hatása Dánia alkotmányfejlődésére. In: Nagy G., Viskolcz N. (szerk.): *Háborúk, alkotások, életutak: Tanulmányok a 17. század közepének európai történelméről*. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 43–69., 61–62.

136 Bæk, Gaca, 2020, 17. és 30.

137 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 33.; Tamm 2016, 99.

138 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 33.

139 Górski, 1976, 11.

140 Kühle, 2008, 68.; Nagy, 2012, 83.; Schück, 2003, 682.

141 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 35.; Schück, 1993, 544.

koncepció vált uralkodóvá („király az országtanácsban”).¹⁴² Az általános rendi gyűlésekhez képest nemcsak a 20–30 fős tanácsülések, hanem már a 13–14. századi *parlamentumok* (*Hofok*) is csekélyebb létszámúak voltak. Bár azokon „bárki” részt vehetett, a gyakorlatban csak a nemesség felső rétege jelent meg és képviselte ott az egész dán nemességet.¹⁴³ A *Danehofok* alkalmával kiállított oklevelek tanúsága szerint a jelenlévők létszáma 60–120 lovag és földbirtokos nemes között mozgott, és csak igen elvétve találjuk meg köreikben a kereskedővárosok és a földtulajdonos parasztok képviselőit.¹⁴⁴

A 15–17. századi dán rendi országgyűlés nem (az utoljára 1413-ban ülésező)¹⁴⁵ *Danehof*ból fejlődött ki, hanem egy feltehetően svéd ihletettséggű eseményből, amikor I. Keresztély (ur. 1448–1481) 1468 novemberében, egy jogvitás ügy eldöntésére, a főnemeseken kívül az alsóbb nemesek, valamint az egyház, a városok és a parasztok képviselőit is meghívta tanácskozni Kalundborgba. Ezt tekinthetjük a dán alkotmánytörténet első általános rendi gyűlésének (*rigsdag*).¹⁴⁶ Herman Schück a *rigsdagot* „szórványosan megtartott királyi gyűlésnek” nevezi, és arra mutat rá, hogy összehívására mindig olyan különleges alkalmakor került sor, amikor az uralkodó a társadalom szélesebb rétegeitől várt legitimációt döntéseihez.¹⁴⁷ A teljes országgyűlések tartásából sem alkotmányos kötelezettség, sem gyakorlat nem lett, a *rigsdag* csupán „úgy és akkor működött, ahogy az alkalom megkívánta”.¹⁴⁸ E néhány eset (és persze a kora újkori svéd példa) ugyanakkor fontos tényező volt a népképviselőt dániai történetében is, amelyet az 1660–1848 közötti

142 Johansen, J. Chr. V. (2006) Absolutism and the 'Rule of Law' in Denmark, 1660–c. 1750. *The Journal of Legal History* 27./2. 153–173., 157.; Kaspersen, L. Bo. (2004) How Denmark became democratic. The Impact of Warfare and Military Reforms. *Acta Sociologica* 47./1. 71–89., 78.; Sashalmi E. (2021) *Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és formaváltozásai a nyugati keresztény kultúrkörben, 1300–1800.* Pécs, Kronosz Kiadó, 194.; Ylikangas 2016, 107.

143 Górski, 1976, 11.

144 Møller Jensen, Porsmose, 2012, 34.

145 Andersen, 2011, 400–401.; Møller Jensen, Porsmose, 2012, 35.; Sawyer, Sawyer, 1993, 96.; Schück, 1993, 544.; Schück, 2003, 686.; Tamm, Jørgensen, 1975, 18.; Ylikangas, 2016, 113.

146 Líndal, 1981, 26.; Orfield, 1953, 20.; Schück, 1993, 544.

147 Schück, 1993, 544–545.

148 Líndal, 1981, 26. Az 1536–1660 közötti országgyűlések listáját lásd: Képes, 2016, 44., illetve Képes, 2019, 189.

abszolút monarchia hosszú időre megszakított ugyan, a 19. században mégis fel tudott éledni.¹⁴⁹

Végezetül meg kell említenünk, hogy a dán alkotmánytörténet régi, szintén az 1282. évi *håndfæstningre* (és persze részben az abban többször hivatkozott nagy tartományi jogkönyvekre) visszavezethető hagyománya a fontos jogi rendelkezések írásba foglalása. A Dán Királyságnak nemcsak 1849-től van írásbeli alaptörvénye, hanem ilyen volt az 1665–1849 között hatályos híres abszolutista királytörvény, az 1665. évi *Kongelov* is, amelyet Ernst Ekman *The Danish Royal Law* című tanulmányában 1957-ben, amikor az USA alkotmánya még csak 170 éves volt, „a modern történelem legtovább hatályban volt írott alkotmányának” nevezett.¹⁵⁰ Ditlev Tamm dán jogtörténész pedig kiemeli, hogy – bár mai alkotmányfogalmunk szerint az 1849. június 5-ei *Grundlov* tekinthető az első dán kartális alkotmánynak – a központi (királyi) hatalom jogköreit korlátozó, egyúttal a hagyományos gyűlések, a *tingek* hatásköreit is rögzítő első jogi dokumentum V. Erik *håndfæstningje* volt, melyet így sokan Dánia első alaptörvényeként (*Danmarks første grundlov*) tisztelnek.¹⁵¹

Irodalom

- Afzelius, A., Blatt, F. (1939) (eds.): *Diplomatarium Danicum*, 2. rk. bd. 3: 1281-1290. København, Munksgaard.
- Andersen, P. (2011) *Legal Procedure and Practice in Medieval Denmark. (Medieval Law and Its Practice 11.)* Leiden–Boston, Brill.
- Armgarth, M. (2010) Handfeste. In: Cordes, A., Lück, H., Werkmüller, D., Bertelsmeier-Kierst, Ch. (eds.): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte (HRG). Band II.* (2. kiadás). Berlin, Erich Schmidt Verlag.
- Bagge, S. (2014) *Cross & Scepter. The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformation.* Princeton, Princeton University Press.

149 A képviselet modern kori dániai történetéről magyar nyelven lásd: Képes Gy. (2021) A parlamenti képviselet létrejötte Dániában. Peres Zs., Bathó G. (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére: Labor est etiam ipse voluptas.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 595–606.

150 Ekman, E. (1957) The Danish Royal Law of 1665. *The Journal of Modern History* 29. (2.) 102–107., 102. p. A *Kongelov*-ról bővebben: Képes Gy. (2015) Az 1665. évi *Kongelov* és az abszolút monarchia kiépülése Dániában. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae* 52. 145–160.

151 Tamm, 2016, 98. Lásd még: Bąk, Gaca, 2020, 17.; Møller Jensen, Porsmose, 2012, 27.

- Bagge, S. (2019) The Scandinavian Election Charters in the Later Middle Ages. In: Foronda, F., Genet, J.-P. (eds.): *Des Chartes aux Constitutions. Autour de l'idée constitutionnelle en Europe (XIIe-XVIIe Siècle)*. Paris, Éditions de la Sorbonne – École Française de Rome.
- Båk, H., Gaca, A. (2020) Håndfæstning of July 29, 1282 and its significance for the development of Danish parliamentarism and other political changes in the Kingdom. *Studia Iuridica Toruniensia* 2020/2.
- Béli G. (2009) *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Budapest–Pécs, Dialóg–Campus Kiadó.
- Benham, J. (2014) Law, Language and Crime in Denmark and England: A Comparative Approach. In: Andersen, P., Salonen, K., Sign, H. I. M., Vogt, H. (eds.): *How Nordic are the Nordic Medieval Laws? København, DJØF Publishing*.
- Bohn, R. (2001) *Dänische Geschichte*. München, C. H. Beck.
- Borgolte, M. (2009) Die Goldene Bulle als europäisches Grundgesetz. In: Hohensee, U., Lawo, M., Lindner, M., Menzel, M., Rader, O. B. (eds.): *Die Goldene Bulle. Politik – Wahrnehmung – Rezeption. Band II*. Berlin, Akademie Verlag.
- Divéky A. (1932) *Az Arany Bulla és a Jeruzsálemi Királyság alkotmánya*. (Akadémiai székfoglaló előadás.) Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Eckhart F. (1933) Divéky Adorján: Az Aranybulla és a jeruzsálemi királyság alkotmánya. Budapest, *Századok* 67/1–3.
- Eckhart F. (2000) *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Érszegi G. (1972) *Az Aranybulla*. (A hétszázötvenedik évfordulóján közzéteszi Érszegi Géza.) Székesfehérvár, Fejér Megyei Történelmi Évkönyv 6. Fejér Megyei Levéltár.
- Ertman, Th. (1997) *Birth of the Leviathan. Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Feldbæk, O. (1975) *Danmarks historie*. København, Gyldendal.
- Findeisen, J.-P. (1999) *Dänemark. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Regensburg, Verlag Kühle, E. (2008) *Danmarks historie i et globalt perspektiv*. København. Gyldendal.
- Górski, K. (1976) The Beginnings of the System of Estates (Ständewesen) in the Baltic Area and in Some East European Countries. In: Górski, Karol: *Communitas, Princeps, Corona Regni. Studia Selecta*. Warszawa–Poznań–Toruń, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Hoffmann, E. (1976) *Königserhebung und Thronfolgeordnung in Dänemark bis zum Ausgang des Mittelalters*. Berlin–New York, Walter de Gruyter.
- Hoffmann, E. (1981) The Unity of the Kingdom and the Provinces in Denmark during the Middle Ages. In: Skyum-Nielsen, N., Lund, N. (eds.): *Danish Medieval History. New Currents*. Viborg, Museum Tusulanum Press.
- Hørby, K. (1993) Royal Administration and Finances. Denmark. In: Pulsiano, P., Wolf, K. (eds.): *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. New York, Routledge.
- Hybel, N. (2003) *Danmark i Europa, 750–1300*. København, Museum Tusulanum Press.
- Johansen, J. Chr. V. (2006) Absolutism and the 'Rule of Law' in Denmark, 1660–c. 1750. *The Journal of Legal History* 27/2.

- Kaspersen, L. Bo. (2004): How Denmark became democratic. The Impact of Warfare and Military Reforms. *Acta Sociologica* 47/1.
- Katus L. (2014) *Európa története a középkorban*. Pécs, Kronosz Kiadó.
- Képes Gy. (2016) Dánia központi államszervezete 1536–1660 között. *Jogtörténeti Szemle*, 2016/1.
- Képes Gy. (2019) *A Dán Királyság alkotmánytörténete a kezdetektől 1848-ig*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- Képes Gy. (2019b) Az 1658. és 1660. évi békék hatása Dánia alkotmányfejlődésére. In: Nagy G., Viskolcz N. (szerk.): *Háborúk, alkotások, életutak. Tanulmányok a 17. század közepének európai történelméről*. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó.
- Kjær, L. (2015) Feasting with Traitors. Royal Banquets as Rituals and Texts in High Medieval Scandinavia. In: Jezierski, W., Hermanson, L., Orning, H. J., Småberg, Th. (eds.): *Rituals, Performatives, and Political Order in Northern Europe, c. 650–1350*. Turnhout, Brepols Publishers.
- Kjersgaard, E. (1982) *Denmark's Magna Carta*. København, The Royal Danish Ministry of Foreign Affairs.
- Kovács I. (1988) (szerk.): *Nyugat-Európa alkotmányai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kurrild-Klitgaard, P. (2000) *The Constitutional Economics of Autocratic Succession*. Public Choice 103. 2000/1–2.
- Líndal, S. (1981) Early Democratic Traditions in the Nordic Countries. In: Allardt, E., Andrén, N., Friis, E., J. et al. (eds.): *Nordic Democracy*. København, Det Danske Selskab.
- Ljungqvist, F. Ch. (2020) Legitimising Royal Power in Medieval Scandinavian Laws. In: Jezierski, W., Esmark, K., Orning, H. J., Viðar, J. (eds.): *Nordic Elites in Transformation, c. 1050–1250, Volume III: Legitimacy and Glory*. New York, Routledge.
- Maarbjerg, J.P. (2000) Regimen Politicum and Regimen Regale. Political Change and Continuity in Denmark and Sweden (c.1450–c.1550). *Scandinavian Studies* 72/2.
- Malec, D. (2016). The Nobility's Privileges and the Formation of Civil Liberties in Old Poland. In: Rau, Z., Żurawski vel Grajewski, P., Tracz-Tryniecki, M. (eds.): *Magna Carta. A Central European perspective of our common heritage of freedom*. London–New York, Routledge.
- Møller Jensen, J., Porsmose, E. (2012) Danehoffet og Håndfæstningen 1282. Potentialet i et stykke unik Danmarkshistorie. Nyborg – før & nu. Årg.
- Molnár I. (1996) Büntető- és büntetőeljárásjogi alapelvek római jogi előzményei. In: Tóth K. (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár 70. születésnapjának tiszteletére*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.
- Nagy G. (2012) *A középkori Svéd Királyság története*. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó.
- Nielsen, O. A. (1869) (ed.): *Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol nedskrevet 1290–1518, kaldet »Oldemoder« (Avia Ripensis)*. København, Thieles Bogtrykkeri.

- Oakley, S. P. (2010) Abel. In: Alastair H., Th. (ed.): *The A to Z of Denmark*. Lanham–Toronto–Plymouth, Scarecrow Press.
- Oestreich, G., (2006) From contractual monarchy to constitutionalism. In: Collins, J. B., Taylor, K. L. (eds.): *Early Modern Europe. Issues and Interpretations*. Malden–Oxford–Carlton, Blackwell Publishing.
- Orfield, L. B. (1953) *The Growth of Scandinavian Law*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Pietrzyk-Reeves, D. (2018) Magna Carta and the Rise of Anglo-American Constitutionalism. In: Górniewicz, A., Szlachta, B. (eds.): *The Concept of Constitution in the History of Political Thought*. Warszawa–Berlin, De Gruyter Open.
- Pulsiano, P., Wolf, K. (2017) (eds.): *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. New York, Routledge.
- Riis, Th. (2006) *Skandinavien im Spätmittelalter. Zwei Königreiche und eine halbe Republik. Historische Zeitschrift. Beihefte, New Series, Vol. 40, Europa im späten Mittelalter. Politik – Gesellschaft – Kultur*.
- Rying, B. (1998) *Danish in the South and the North. Vol. II. Denmark History*. København, The Royal Danish Ministry of Foreign Affairs.
- Sashalmi E. (2021) *Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és formaváltozásai a nyugati keresztény kultúrkörben, 1300–1800*. Pécs. Kronosz Kiadó.
- Sawyer, B., Sawyer, P. (1993) *Medieval Scandinavia: From Conversion to Reformation*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Saxo Grammaticus (1980) *The History of the Danes. Books I–IX. Vol. II. Commentary*. Cambridge, D. S. Brewer.
- Schmidt, G. (1863) (ed.): *Urkundenbuch der Stadt Göttingen. 1: Bis zum Jahre 1400*. Hahn, Hannover, 1863.
- Schück, H. (2003) The Political System. In: Helle, Knut (ed.): *The Cambridge History of Scandinavia. Volume 1: Prehistory to 1520*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Skovgaard-Petersen, I. (2003) The Danish Kingdom: consolidation and disintegration. In: Helle, K. (ed.): *The Cambridge History of Scandinavia. Volume 1: Prehistory to 1520*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Strauch, D. (2011) *Mittelalterliches nordisches Recht bis 1500: Eine Quellenkunde*. Berlin–New York, Walter de Gruyter.
- Tamm, D. (2016) *Juraens 100 bedste historier: Rettens kulturhistorie fra middelalderen til i dag. 21. Danmarks første grundlov*. København, Gyldendal.
- Tamm, D., Jørgensen, J. U. (1973) (eds.): *Dansk retshistorie i hovedpunkter fra landskablove til Ørsted. I. Kilder til dansk retshistorie*. København, Universitetsforlaget i København.
- Tamm, D., Schubert, W., Jørgensen, J. Ulf. (2008) (eds.): *Quellen zur danischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12.-20. Jahrhundert)*. Rechtshistorische Reihe 363. Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Thurston, T. L. (2002) *Landscapes of Power, Landscapes of Conflict. State Formation in the South Scandinavian Iron Age*. New York, Kluwer.

-
- Vogt, H. (2010) *The Function of Kinship in Medieval Nordic Legislation. (Medieval Law and Its Practice 9.)* Leiden–Boston, Brill.
- Vogt, H. (2014): Danish Penal Law in the Middle Ages: Cases of Homicide and Wounding. In: Brink, S., Collinson, L. (eds.): *New Approaches to Early Law in Scandinavia*. Turnhout, Brepols Publishers.
- Vogt, H., Tamm, D. (2016) Introduction. In: Tamm, D., Vogt, H. (eds.): *The Danish Medieval Laws. The Laws of Scania, Zealand and Jutland*. London–New York, Routledge.
- Wendt, F. (1970) Constitutional History. In: Rying, B. (ed.): *Denmark. An Official Handbook*. København, The Royal Danish Ministry of Foreign Affairs.
- Ylikangas, H. (2016) The Crown and the Aristocracy in Co-operation in Denmark and Sweden (the 'Aristocratic Regime'). In: Kouri, E. I., Olesen, J. E. (eds.): *The Cambridge History of Scandinavia. Vol. 2. 1520–1870*. Cambridge, Cambridge University Press.